

Мектептин бюджеттен жана бюджеттен сырткары каржыланышы:

**Ата-энелерден акча чогултуу муктаждыкпы же
коррупциябы?**

Баяндама

Тынчтык инновациялар боюнча Булан Институту

**Бишкек
Октябрь, 2017**

МАЗМУНУ

1. Киришүү.....	1
2. Баш мыйзамдагы кепилдик жана мыйзамдык нормалар.....	2
2.1. Мамлекет бекер билим берүүнү камсыздашы керек.....	3
2.2. Ата-энелерден акча чогултуу мыйзамда каралганбы?.....	4
2.2.1. Кошумча билим берүүгө болгон акы мыйзамдуу.....	4
2.2.2. Камкордук кеңештерде чоң бийлик жана акча бар.....	5
2.2.3. Класстык куржун деп акча чогултуу мыйзамсыз.....	6
2.2.4. Кирүү взносун алуу – накта коррупция.....	7
2.2.5. Ремонт жасоо түйшүгү ата-эненин моюнунда.....	8
3. Мамлекеттик бюджет: эки баскычтуу каржылоо.....	10
3.1. Республикалык бюджеттен камсыздоо.....	11
3.2. Жергиликтүү бюджеттен каржылоо.....	12
3.3. Мамлекет Конституцияда айтылган милдетин аткарып жатабы?.....	13
4. Мектепти бюджеттен сырткары каржылоонун мыйзамдуу булактары.....	15
4.1. Кошумча сабактан миллиондор түшөт: Бир мектептин мисалы.....	17
5. Бишкектеги мектептер акча чогултуу боюнча алдыңкы орунда.....	19
5.1. Шаардык бюджеттен каржылоо: бир мектептин мисалы.....	21
5.2. Ата-энелер арасындагы нааразылык.....	23
5.3. Бир окуучунун тагдыры. Класстын президенти кантип чүнчүдү?.....	25
5.4. Мектеп директорлорунун да айтар сөзү бар.....	26
6. Эки облустун мисалында дубандардагы абалды билүү.....	28
6.1. Ысык-Көл облусундагы абал.....	28
6.1.1. Каракол шаарындагы 11-гимназиянын бир жылдык бюджетти.....	30
6.2. Ош облусундагы мектептер.....	32
7. Корутунду.....	34

ЫРААЗЫЧЫЛЫК

Булан институту бул баяндаманы даярдоодо тыгыз кызматташкандыгы үчүн Билим берүү жана илим министрлигине, Бишкек шаардык мэриясына, Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгына жана Ысык-Көл облустук өкмөттүн ыйгарым өкүлүнө жана социалдык бөлүмүнө, Билим берүү жана илим министрлигинин Коомдук кеңешинин мүчөлөрүнө терең ыраазычылык билдирет. Ошондой эле мектептердин ата-энелер комитеттерине жана директорлоруна бизге ачык болуп, толук маалымат менен бөлүшкөндүгү үчүн ыраазычылык билдиребиз.

БАЙЛАНЫШ

Булан институтунун директору Чолпон Орозобекова, bulaninstitute@gmail.com
Медиа-координатор Назгүл Калмамбетова, info@bulaninstitute.org

Булан институтунун дареги:

Бишкек шаары
Манас пр. 40, 3-кабат
Тел.: 0 312 61 37 11

1. Киришүү

Тынчтык инновациялары боюнча Булан институту (мындан ары – Булан институту) – Кыргызстанда светтик жана диний билим берүү системасын реформалоо боюнча иш алып барган бейөкмөт уюм. Булан институту быйыл апрелде Кыргызстандагы диний окуу жайларынын, негизинен медреселердеги окуу программалары менен окуу шарттары боюнча баяндама жарыялаган. Анда негизги көңүл медреселерге бурулуп, айрым проблемаларды ачып берүү аракети, атап айтканда, муфтияттын Уламалар кеңеши тарабынан бекитилген бирдиктүү окуу программасынын айрым медреселерде сакталбагандыгы, медреселердин окуу программасында светтик сабактарды киргизүүнүн келечеги, туруктуу каржы булактарынын тартыштыгы, окуу үчүн жетиштүү шарттардын түзүлбөгөнү, кесиптик билими жетиштүү окутуучу кадрлардын жетишсиздиги жана башка маселелер козголгон.

Андан кийин Булан институту Кыргызстандын учурдагы орто билим берүү мекемелериндеги проблемаларга: баш калаадагы мектептерде ички миграциянын айынан окуучулардын батпай жатышын, авариялык абалдагы мектептердин абалын, жаңы мектептердин курулуш динамикасын жана курулуштун көңүлгө толбогон сапатын анализдеген кенен баяндама жарыялаган. Бардык материалдарды Булан институтунун сайтынан табууга болот¹.

Колунуздагы баяндама Кыргызстандагы орто мектептердин бюджетти кандай, республикалык жана жергиликтүү бюджеттен кандай тартипте каржыланууда, кандай беренелер боюнча мамлекет акча берет, бюджеттен сырткары булактар кайсылар, мектептердин кайсы муктаждыктарына акча тартыш, мектептерде акча чогултуулардын түрлөрү мыйзамдуубу, ошондой эле ата-энелерден акча чогултуу зарылдыгы барбы деген суроолорду анализдейт. Мыйзамда уруксат берилген кошумча билим берүү да мектептерге кошумча финансы булагы болууда, кошумча сабактардан канча каражат түшөрүн бир мектептин мисалында анализдейбиз.

Кыргызстанда учурда 2236 орто мектеп бар жана анда 1 миллион 73 миң окуучу билим алууда. Соңку жылдары айрыкча шаар мектептеринде балдары окуган ата-энелер арасында нааразылык күч алды. Бишкектеги мектептерде акча чогултуу абдан басымдуулук кылат жана андай акча чогултуунун камкордук кеңеш алдындагы коомдук фондго, ремонтко, класстык куржунга ж.б. бир нече түрлөрү бар.

Бишкектеги мектептердин 98% (пайызында) Камкордук кеңештер ачылып, анын астында коомдук фонд түзүлүп, Юстиция министрлигинен каттоодон өтүп, банктан эсеп ачып алышкан. Ата-энелер өз каалоолору менен түзгөн, ата-энелер гана башкарат делгени менен бул коомдук фонддорго мектеп директорлорунун таасири күчтүү. Мектептерде мугалимдер акча алып келбеген балдарды урушуп, классташтарынын алдында кемсинткен учурлары кездешет. Булан институтуна маек берген ата-энелердин басымдуу бөлүгү камкордук кеңештерге ыктыярдуу эмес, мугалимдер талап кылган үчүн акча берүүгө аргасыз экендиктерин айтышты.

¹ www.bulaninstitute.org

Булан институтуна маек берген мектеп директорлорунун көбү санитардык абалды талапка ылайык кармап туруу үчүн самын, хлор, кир жууган айна-самын, чүпүрөк, чака, швабра өндүү муктаждыктарга мамлекет акча бербегендиктен ата-энелердин моюнунда болуп келгенин айтышат. Мисалы, Бишкектеги №24 мектептин директору Анара Абдураимованын айтымында, мектепке бир жылга тазалыкты кармаганга зарыл нерселерге 70 миң сом корогон. “Биздин мектепте жети пол жуугуч иштейт. Өкмөттөн 2700 -3200 сомго чейин айлык алышат. Бул акчага ушунча кирди тазалаганга ким чыдайт? Ошол себептүү Ата- энелер фондунан айлыктарына кошумча акча бөлүп бергенбиз. Азыр 8-10 миң сом алышат. Мисалы, быйыл аларга самын-айна жана кир кетиргич каражаттар, тряпка, хлор, чака ж.б. үчүн 70 миң сарпталды”.²

Баяндамада Кыргыз Республикасынын Конституциясында айтылган бекер билим берүү кепилдиги жана башка мыйзамдык нормаларда, өкмөттүн токтодорунда мектептерди нормативдик каржылоо жана анын тартиби кандай көрсөтүлгөнүн да анализ кылабыз. КРнын “Камкордук кеңеш жөнүндө” мыйзамында да, КРнын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамында да мамлекеттик билим берүү мекемелери бюджеттен тышкары каражат табуусуна мыйзамдык жол ачылган. Ошондуктан айрыкча Бишкек, Ош, Каракол сыяктуу чоң шаарларда мектептерде камкордук кеңеш уюштуруу аркылуу мектептин ар кандай муктаждыктарына, ремонтко, күзөткө ж.б. деп ата-энелерден каражат чогултуу уланууда. Ошондой эле бул баяндамада биз эки катмардуу каржылоо (республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден) менен мектептерди нормативдик финансылоо системасын да анализдейбиз.

Баяндама бир нече бөлүктөн турат. Кийинки бөлүктө Конституцияда айтылган нормаларды жана мыйзамдык базаны анализдейбиз. Калган бөлүктөрдө мамлекеттик бюджеттен каржылоону, мектептердеги акча чогултуулардын түрлөрүн, Бишкектеги жана Оштогу мектептердин мисалында мектептин кайсы чыгымдарын мамлекет каржылайт, ошондой эле кайсы муктаждыктарга акча жетпесин анализдейбиз. Баяндамага мектеп директорлору, Билим берүү министрлигинин адистери, облустук билим берүү башкармалыктары, Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгы, Билим берүү министрлигинин Коомдук кеңештин мүчөлөрү, көз карандысыз эксперттер, ата-энелер жана камкордук фонддун каржысын чечкен ата-энелер да маек беришти. Иликтөө эки айга созулуп, тогуз журналист жана институттун үч адиси тарабынан даярдалды.

2. Баш мыйзамдагы кепилдик жана мыйзамдык нормалар

2.1. Мамлекет бекер билим берүүнү камсыздашы керек

КРнын Конституциянын 45-статьясында “Ар бир атуул мамлекеттик билим берүү мекемелеринде негизги жана орто билимди бекер алууга укуктуу” деп жазылган. Ошондой эле Конституцияга сиңирилген нормаларга ылайык, “КРнын Билим тууралуу мыйзамында”³ билим берүү Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын приоритеттүү жана стратегиялык багыты болуп саналат. Билим берүү тууралуу мыйзамдын 4-беренесине көз чаптырсак, орто билим берүү бекер жана милдеттүү болору бекитилген. Ал эми 16-берене ар бир баланын орто билим алуусу милдеттүү

² Анара Абдураимованын Булан институтуна маеги, 22-октябрь 2017.

³ “КРнын Билим берүү жөнүндө” мыйзамы, 2003-жылы 25-апрелде кабыл алынган.

экендигин, ал эми мамлекет ар бир баланын билим алуу укугун камсыздаганга, шарт түзгөнгө милдеттүү экени жазылган. Демек, Конституция боюнча жана ушул айтылган мыйзамдык нормаларга ылайык, мамлекеттик орто билим берүү мекемелерде, тагыраак айтканда мектептерде ар бир окуучу бекер билим алышы керек.

2.2. Ата-энелерден акча чогултуу мыйзамдарда каралганбы?

2.2.1. Кошумча билим берүүгө болгон акы мыйзамдуу

Мектептер ата-энелерден чогулткан акчанын биринчи формасы - кошумча сабактарга төлөнө турган акча. Кошумча билим берүү тууралуу жобо Кыргыз өкмөтүнүн №563 токтому⁴ менен бекитилген. Анда кошумча сабактардын мерчемдүү сааты жана нормалары аныкталган. Ар бир кошумча сабактын баалары (прейскуранты) министрлик жана антимонополиялык комитеттер менен биргеликте бекитилген.

КРнын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 4-беренесинде “Акы төлөп билим алуу мамлекеттик билим берүү мекемелерде да мүмкүн” деп жазылган. Демек, жеке менчик мектептер менен катар мамлекеттик жалпы орто билим берүүчү окуу жайларда да акы төлөп билим алууга жол ачылып жатат. Андан нары ушул эле мыйзамдын 17-беренесин карасак, Кыргыз өкмөтүнүн “Жалпы билим берүү мекемелериндеги кошумча билим берүү кызматтары тууралуу”⁵ токтомуна таянып, кошумча сабактарга өз ыктыяры менен төлөнүшү керектиги жазылган. Демек, мектептерде балдарын кошумча сабактарга өз тандоосу менен берип, кошумча сабактар үчүн ата-энелердин өз эрки менен акча төлөп атканы мыйзамда бекитилген. Бирок ар бир ата-эне кошумча сабакты баласы үчүн зарыл деп эсептесе, аны өзү тандап, жана ошол акыны өз эрки менен төлөшү керек, эч кандай мажбурлоого жол берилбеши абзел. Демек, мектептерде кошумча сабактарга акы төлөнүп жаткандыгы мыйзамда бекитилген.

Кошумча акыдан түшкөн каражаттын сарпталышында белгилүү бир чектөөлөр коюлган. Мисалы, аны капиталдык ремонтко жана транспорттук чыгымдарга пайдаланууга болбойт. Кошумча билим берүүдөн чогулган акчанын 70% мугалимдерге төлөнүшү керек, ал эми 30% (пайызын) мектеп администрациясы окуу процессин жакшыртууга жумшалууга тийиш.

Кошумча сабактар балдардын тандоосу менен гана болчу нерсе. Мектептин мажбурлап жаздырууга акысы жок. Ата-энелер мектеп менен келишим түзүп, баласынын тигил же бул сабактан кошумча сааттарды алуусу үчүн келишет. Бирок, мектеп администрациясы жыл аягында бардык бюджеттен сырткары түшкөн каражаттар тууралуу ата-энелер астында коомдук угуу кылып отчет бериши керек. “Билим берүү жөнүндө” мыйзамдын 44-беренесинде бул тууралуу жазылган.

Булан институтунун изилдөөсү Бишкек шаарындагы мектептер кошумча сабактардан миллиондогон каражат табары белгилүү болду, бул тууралуу кийинки бөлүктөрдө кенен маалымат беребиз.

2.2.2. Камкордук кеңештерде чоң бийлик жана акча бар

⁴ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/92909>

⁵ КРнын Өкмөтүнүн токтому, 2011-жыл 20.сентябрдагы токтому, №563

Мектептерде ата-энелерден акча чогултуунун экинчи түрү- камкордук кеңештер аркылуу акча чогултуу. Бул камкордук кеңешке адатта мектепте баласы окуп аткан он чакты ата-эне башкаруучу кеңеш болот, жана ар бир ата-эне арыз жазып мүчө болуп кирип, андан кийин мектепти өнүктүрүүгө деп акча которуп бериши керек. Бишкектеги мектептер ай сайын 300 сомдон 500 сомго чейин чогултушат, ошондо ата - эне окуу жылынын аягына чейин 3000 сомдон 5500 сомго чейин чогултуп берген мектептерди жолуктурдук.

Мектептерде түзүлгөн Коомдук кеңештер мыйзамдуубу? “КРнын Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 43-беренесинде⁶ “Мамлекеттик жана муниципалдык билим берүү мекемелеринин камкордук кеңештери өз эрки менен финансылык жана башка материалдык каражаттарды тарта алышат. Ал каражаттар өз эрки менен кирүү взносу же кайрымдуулук түрүндө физикалык жана юридикалык тараптардан алынышы ыктымал” деп жазылган. Камкордук фонд билим берүү мекеменин материалдык-техникалык базасын өнүктүрүүгө жана толук кандуу ишмердигин камсыз кылуу үчүн сырттан каражат издеп, донорлорду жана меценанттарды тартышы керек.

Мыйзам боюнча майып ата-энелерден, майып баласы бар ата-энелерден, жетимдерден жана ата-эне камкордугунан ар кандай шартта ажырап калган окуучулардан каражат топтоого тыюу салынат. Ошондой эле өтө маанилүү маселе, мыйзамдын 17-беренеси минтип бекитет: “Камкордук фонд финансылык жардам сураган кайрылуулар, чогулган каражат, жана ал каражаттардын кандай сарпталышы тууралуу маалыматтар билим берүү мекеменин ичинде көрүнөө жерде бардык ата-энелерге маалымат үчүн илинип турушу керек”. Бирок, биздин иликтөө убагында мектептерди кыдырганда бир да мектепте ушундай маалымат илинип турганын көргөн жокпуз. Ошондой эле мыйзамга ылайык Камкордук кеңешке деп директор же мугалимдер өз колдору менен акча чогултууга болбойт. Жогоруда аталган мыйзамдын 43-беренесине ылайык, каражаттар казначейлик атайын эсепке же банк эсепке гана которулушу керек.

Дагы бир маанилүү жагдай, КРнын Билим берүү жөнүндө мыйзамында минтип жазылган “Билим берүү мекеменин жетекчилиги же педагог кызматкерлери окуучулардан жана ата-энелерден жардам катары акча берүүнү талап кылууга укуктары жок”⁷. Демек, камкордук кеңештер ата-энелерди мажбурлай албайт, акча талап кылганга мыйзам боюнча акысы жок. Ар бир ата-эне камкордук фондго өз каалоосу менен гана мектепке жардам бергиси келгенде колунан келишинче каалаган суммада каражат бере алат.

Кыргызстанда камкордук кеңештердин ишмердигин аныктаган дагы эки мыйзам бар: “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” жана “Камкордук кеңештер жөнүндө” мыйзамы⁸. Соңку мыйзамдын Коомдук кеңештин максаттары тууралуу 4-беренесинде Камкордук кеңеш көрсөтүлүп аткан кызматтардын сапатын жакшыртууга салым кошуп, социалдык тармактагы мекемелердин ишинин ачыктыгын жогорулатып, кошумча финансы булактарын табууга шарт түзөт деп жазылган. Мыйзамдын 5-беренесинде Камкордук кеңештер бюджеттен сырткары тартылган каржы булактарын максатка ылайык пайдаланууну да көзөмөлдөйт.

⁶ КРнын Билим берүү жөнүндө мыйзамы, 2015-жыл 17-апрелде кабыл алынган редакциясы, №84

⁷ КРнын Билим берүү жөнүндө” мыйзамы, 2003-жылы 25-апрелде кабыл алынган редакциясы.

⁸ КРнын “Камкордук кеңештер жөнүндө” мыйзамы, 2014-жылы 30-майда кабыл алынган, №81

Негизи мектептерди өнүктүрүү үчүн түзүлгөн коомдук фонддор 20 жыл мурда эле түзүлө баштаган. Бул соңку жылдары эле пайда боло калган көрүнүш эмес. Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгынын жетекчиси Сауле Мейрманова айткандай, эгемендиктин алгачкы жылдары мындай фонддор мектептерди оор кризистен сактап калган. “15-20 жыл мурун бул фонддор мектептерди сактап калуу, мугалимдерди кармап калуу үчүн түзүлгөн. Ал учурда мугалимдер мектепти таштап базарга же дагы башка жумуштарга кетип жаткан. Мектеп директору мугалимдерди мектепте кармап калуу үчүн ата-энелерге кайрылып, жардам сураган. Ошондо кичине болсо дагы ата-энелер жардам берип, бир аздан акча чогула баштаган. Ал жылдары биз чогулган каражатты кантип колдонууну да билчү эмеспиз. Анан ушундай камкордук кеңештер түзүлдү, ал мыйзамдаштырылды. Башында бул фонддор мугалимдерди кармап калуу үчүн ачылса, азыр мектепти камсыздоо, өнүктүрүү үчүн пайдаланылып жатат”⁹.

2006-жылга чейин Кыргыз өкмөтүнүн токтому бар болчу. Ага ылайык мектептерде ата-энелерден акча чогултууга уруксат берилип, шаар жергесиндеги мектептерде 150 сом, айылда 100 сом гана чогултулушу керек деген чек коюлган. 2006-жылы Конституцияда билим берүү бекер деп турганын эске алуу менен өкмөттүн бул токтому жокко чыгарылган. Адистердин айтымында, атайын бир сумманын бекитилгени мектеп жетекчилигиндеги коррупциянын алдын алчу. “Ошондой 100-150 сом деп так сумма бекитилип турганы деле бир чети туура болчу. Өкмөттүн ал токтомун жоюп салгандан кийин мектептер ата-энелерден жардам алуунун башка жолун табышты. Камкордук кеңеш жана анын алдында мектептерди өнүктүрүү коомдук фонддорун түзүп алышты. Бул мыйзамдуу. Анткени бул фонддор КРнын “Мамлекеттик эмес уюмдар жөнүндө” мыйзамдын негизинде иш алып барууда. Мен билим берүү министринин орун басары болуп турган кезде бул маселе Жогорку Кеңеште, өкмөттө бир нече жолу абдан катуу каралып, бир канча текшерүүлөр болгон. Анан коррупциянын алдын алуу боюнча өкмөттүн №52 токтому чыккан. Өкмөттүн коррупцияны жок кылуу боюнча атайын планына бул маселе биринчи иретте киргизилген. Бирок биз бул фонддорду жоё алган жокпуз. Анткени эки мыйзам катар иштейт экен”, - дейт билим берүү тармагы боюнча адис Догдургүл Кендирбаева¹⁰.

2.2.3. Класстык куржун деп акча чогултуу мыйзамсыз

Мектептерде ата-энелерден акча чогултуунун дагы бир түрү - класстык куржун. Ар бир класс жетекчи өзү каалаган сумманы коюп, бир жылга 600 сомдон 1500 сомго чейин чогултат. Бул мыйзамсыз. Эч бир мыйзамда класстык куржунга акча чогултуу тууралуу айтылган эмес. Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгынын жетекчиси Сауле Мейрманованын Булан институтуна билдиргенине караганда, ата-энелер камкордук кеңеши менен класстык куржунду чаташтырбашы керек. “Мектептердеги класстык куржундар такыр башка маселе. Дал ушул класстык куржундар көп талаш-тартышты жаратат. Ата-энелерден түшкөн даттанууларда класстык куржун тууралуу көп айтылат. Бирок териштире баштасак, башка ата-энелер «Бизге кийлигишүүгө укугуңар жок, класстык куржун биздики, өзүбүз түзгөнбүз, мүмкүн биз балдардын туулган күндөрүнө белек беребиз, мүмкүн балдарыбызды жаратылышка чыгарып, эс алдырабыз, аны өзүбүз билебиз» деп чыгышат, - дейт Сауле Мейрманова.

⁹ Сауле Мейрманованын Булан институтуна берген маеги, 2-октябрь 2017.

¹⁰ Догдургүл Кендирбаеванын Булан институтуна берген маеги, 11-сентябрь 2017.

Класс жетекчилер кайрадан акча чогултпай, камкордук кеңеш астындагы ата-энелердин фондуна чогулган каражаттын эсебинен класстын чыгымдарын жабышы керек. Класстык куржун деп балдарды кыйнап, кайрадан ата-энелерден акча чогултуу мыйзамсыз. Ошондой эле ата-энелер арасында майрамдарга карата, ар кандай белек-бечкектерге акча чогултуулардан улам дагы нааразылыктар күч алууда.

2.2.4. Кирүү взносун алуу – накта коррупция

Ата-энелерден акча чогултуунун эң оор түрү- кирүү взносун алуу. Бул көрүнүш мыйзамсыз жана акча алган мектеп администрациясы жазаланышы керек. Айрыкча Бишкек, Ош сыяктуу чоң шаарларда бул көрүнүш кеңири тараган. Социалдык тармактарда айрым ата-энелер мектепке бала киргизүү үчүн 10 миң сомдон 1000 долларга чейин взнос сураганын жазганын учуратууга болот. Билим берүү министрлиги жана Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгы жыл сайын атайын буйрук чыгарып, бул көрүнүшкө тыюу салып келет.

Билим берүү жана илим министрлиги 2013-жылы 11-апрелде атайын буйрук чыгарган ¹¹ «Билим берүү мекемелерде мыйзамсыз акча чогултууларга тыюу салуу тууралуу» деп аталган буйрукта 1-класска бала киргизүүдө взнос алууга, директорлорго жана мугалимдерге белек-бечкек берүү максатында акча чогултууларга кескин тыюу салган. 2016-жылы ушундай эле буйрукту Бишкек мэриясынын Билим берүү башкармалыгы да чыгарып, кирүү взносторуна жана мугалимдерге, директорлорго белек берүүгө жана класстык куржун, ремонт ж.б. шылтоолор менен акча чогултууга тыюу салынсын деп айтылган ¹². 2017-жылы жаңы окуу жылы башталарда Билим берүү жана илим министри Гүлмира Кудайбердиева кайрадан ушундай буйрук чыгарып, мектептерде кирүү взносторун алуу мыйзамсыз экенин эскертти.

“Директорлорго министрдин буйругун таратып түшүндүрүү иштерин жүргүзгөнбүз, ошондон уламбы быйыл арыз-даттануулар жылдагыдан аз түштү. Болгону 45 арыздануу келип түштү. Бир гана өтүнүчүм - ата-энелер жалтандабай, коркпой ачык айтышса, бул көрүнүш менен чогуу күрөшөт элек. Министрликке да, биздин ватсапта ачылган ишеним номурубузга да тоголок арыздар түшөт, ошого карабай териштирип жатабыз”, - дейт Сауле Мейрманова.

Билим берүү жана илим министрлигинин Коомдук кеңешинин төрайымы Айнура Тентиева болсо “Окуучуну мектепке кабыл алуу үчүн акча алууга бир да мектептин укугу жок. Бул ыкма менен ата-энелер балдарын мектепке орноштурган учурлар тилекке каршы арбын. Ошондуктан Билим берүү министрлиги мектепке окуучуларды кабыл алууда эч кандай төлөм болбосун деген буйрук чыгарган”, - деп билдирди ¹³.

Кирүү взностору тууралуу бир дагы мыйзамдык нормада айтылган эмес, мыйзамсыз болуп саналат. Бирок директорлор ал акчаны мектепке өз ыктыяры менен спонсордук жардам көрсөттү деп документтештирип коюшат. Чынында айрым мектеп директорлору кирүү взносун доолап, мажбурлап алуу менен коррупциялык ишке жол беришүүдө.

11 Приказ Министерства образования и науки Кыргызской Республики от 11 апреля 2013 года № 172/1
12 Приказ Управление образования мэрии города Бишкек от 29 января 2016 г. № 38

13 Айнура Тентиеванын Булан институтуна берген маеги, 20-октябрь 2017

2.2.5. Ремонт жасоо түйшүгү ата-эне моюнунда

Ата-энелерди кыйнаган дагы бир көйгөй - ремонт жасаганга акча чогултуу. Республикалык бюджеттен акча мектептерге эки башка формада: же капиталдык ремонтко, же жаңы окуу жылына даярдаган кезектеги ремонтко деп бөлүнөт. Капиталдык ремонт чоңураак каражатты талап кылат. Андыктан кырдаалга жараша гана, тандалып алынган мектептерге акча каралат. Ал эми терезе алмаштыруу, сыр, акиташ, айрым учурларда терезеге айнек же линолеум сыяктуу мектепти жаңы окуу жылына даярдоо үчүн керек болгон курулуш материалдарды мектеп директору жергиликтүү бийликке өтүнүч кат жазып, титулдук баракчага киргизүүнү суранат. Эгер бюджетке кирип бекисе, директорлордун айтымында, каражат мектепке түз которулбайт, жергиликтүү бийлик тендер өткөрүп анан курулуш материалдары түрүндө гана колго берет. Бирок курулуш материалдын баары эле ойдогудай келет дегенди билдирбейт. №69 мектептин директору Сайрагүл Атаеванын айтымында, сапаты начар линолеум келип, аны артка кайтарган учурлар болгон.

Учурда Кыргызстанда мектептердин басымдуу бөлүгүнүн имараты эски жана 80% (пайызы) советтик жылдарда курулган. 192 мектеп авариялык абалда, андан да көбү капиталдык ремонтко муктаж. Мисалы, Бишкектеги №39 мектептин чатырынан суу агат, эски мектепке ушуга чейин капиталдык ремонт үчүн акча бөлүнө элек.

“Мектептин жылытуу системасы чирип, жаңыртууга муктаж. Былтыр кышында класстар муздак болуп, окуучулар үшүп отурушту. Батареяларды алмаштырууга акча сурасак, 20 батарея беришти, аны койдуруу үчүн 59 миң сомду камкордук кеңештеги ата-энелерден алдык. Мамлекет батареяны гана берип, орнотууга акча бөлгөн жок”, - дейт мектеп директору Мавлюда Халикова¹⁴.

Эксперттердин айтымында, мамлекет мектептерге бардык чыгымын камсыз кылгыдай толук кандуу каражат бере албай атат. “Конституцияда орто билим берүү бекер жана аны мамлекет камсыздашы керек деп жазылган, бирок мамлекет күнүмдүк чыгымдарын толук жапкыдай каражат бөлбөйт. Биз бүгүн мектептерде акча чогултулуп жатканын четке кага албайбыз. Ооба, мындай көрүнүш бар. Кеп эмне үчүн акча чогултулуп жатат деген маселеде. Бүгүнкү күндө ата-энелердин колдоосу, жардамысыз мектептер жашай албайт”, - деди Сауле Мейрманова.

Бишкектеги мектептерде ремонтко май айларында 300-450 сомдон чогултушат. Айрым мектептерде камкордук кеңеш чогулткан каражаттын эсебинен ремонтко акча бөлүнөт. Ата-энелер жайында мектепти өздөрү сырдап, акилеп да беришет. Ремонтко өздөрү катыша албаган ата-энелер 200 сомдон төлөп берип кутулган учурларды ата-энелер өздөрү айтып беришти. Кыргызстанда мамлекет мектептин имаратын кармоого, ремонт жасоого, жана мектепти тазалоого келгенде жетиштүү каражат бөлбөстүгү анык. Ошол эле учурда мыйзамдарда мектептерге бюджеттен сырткары акча табууга да тыюу салынган эмес, тескерисинче мүмкүнчүлүк берген жылчыктар бар. Ошол мыйзамдык

¹⁴ Мавлюда Халикованын Булан институтуна берген маеги, 22-октябрь 2017.

жылчыктарды мектептин өнүгүүсүнө эби менен пайдаланбай, аша чаап кеткен директорлор бар.

Билим берүү министрлигинин Коомдук кеңешинин мүчөсү Алмаз Тажыбайдын айтымында, мыйзамдарда жылчык бар жана ошол жылчыктарды пайдаланып, мектеп директорлору ата-энелерден мажбурлап акча чогултушууда. «Ошол акча чогултууга негиз берип аткан нормаларды жана башка эрежелерди алып салуу керек. Ошондо коррупцияга бөгөт койгонго мүмкүнчүлүк болот. Ушунча жылдан бери мектептер өз алдынча акча таап, ата-энелерден акча чогултуп жатат. Бул коррупциялык схемаларга жол ача турган нерсе. Мамлекет дагы бул көрүнүшкө көнүп алды. Мектептеги маселелерди ата-энелерге жүктөп койгонду токтотуп, мектептерди камсыздоону мамлекет өз мойнуна толук алышы керек», - дейт Алмаз Тажыбай.

1. Мамлекеттик бюджет: эки баскычтуу каржылоо

Кыргызстанда мектептерди каржылоону жөнгө салган төмөнкү мыйзамдык нормалар бар:

--КРнын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы;

-- КРнын Өкмөтүнүн «Айыл аймактарынын жана шаарлардын жергиликтүү бюджетинен каржылануучу билим берүү уюмдарынын Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин аймактык бөлүмдөрү аркылуу Республикалык бюджеттен каржылоого которуу жөнүндө» № 302- токтому¹⁵;

-- КРнын Өкмөтүнүн «Жалпы орто билим берүүчү мекемелерди нормативдик финансылоо принцибине которуу жөнүндө» токтому¹⁶.

Республикалык жана жергиликтүү бюджетти кошкондо жалпы билим берүү системасына мамлекет жыл сайын 28 миллиард сом бөлүүдө. Анын 72% (пайызы) мугалимдердин жана башка кызматкерлердин айлык акысына жана социалдык фонддун төлөмдөрүнө коройт. Билим берүү жана илим министри Гүлмира Кудайбердиеванын айтымында, эң көп каражат айлыктан кийин эле коммуналдык чыгымдарга б.а. суу, электр жарыгы жана жылуулук системасына жумшалып жатат. «Бирок мектеп директору нормативдик бюджеттик каржылоо өңдүү инструментти туура пайдаланып, акча үнөмдөөнү билсе, материалдык-техникалык базаны чыңдоо, мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу жана китепкананы байытуу өңдүү чыгымдарга да акырындап каражат таба алат», - дейт министр¹⁷.

Эксперттердин айтымында, республикалык бюджеттен мектептерге бөлүнгөн каражаттын 72% (пайызы) айлык акыга кетип, окуу китептер менен камсыз кылууга, мектептин ремонтуна, окуучулардын тамагына, чарбалык чыгымдарга 28% (пайызы) гана калат, бул албетте аз. Эксперт Алмаз Тажыбайдын пикиринде, мамлекет мектепти каржылоону көбөйтүп, айлык акы менен башка чыгымдардын проценттик катышты 50/50гө чыгарышы керек, ошондо мектептин айлыктан башка зарыл чыгымдарына каражат көбүрөөк болот. Бирок бул мугалимдердин айлыгын кыскартуу дегенге

¹⁵ 2013-жылдын 30- майында кабыл алынган токтом

¹⁶ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/95269>

¹⁷ Министр Гүлмира Кудайбердиеванын маеги: <http://www.nlkg.kg/ru/interview/gulmira-kudajberdieva-glavnaya-problema-kyrgyzskogo-obrazovaniya-chemu-i-kak-my-uchim>

жатпайт, мамлекет республикалык же жергиликтүү бюджеттен калган чыгымдарга каралган каражаттын көлөмүн чоңойтушу керек.

Мамлекет эки баскычтуу бюджеттен: республикалык бюджеттен жана жергиликтүү (облустук, райондук же шаардык) бюджеттерден мектептерге каражат бөлөт. КРнын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 44-беренесинде билим берүү мекемелерин каржылоонун тартиби көрсөтүлгөн. “Жыл сайын Жогорку Кеңеш бекиткен республикалык бюджетте билим берүү мекемелеринин муктаждыктарына берилчү каржынын көлөмү ар бир класс-комплектке жана окуучуга карата типтүү нормативдин негизинде чечилет жана бул сумма бир окуучуга кеткен турмуш жүзүндөгү чыгымдарга жараша бара-бара өсөт деген принципте каралышы керек” деп жазылып турат мыйзамда.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2013-жылдын 30-майында «Айыл аймактарынын жана шаарлардын жергиликтүү бюджетинен каржылануучу билим берүү уюмдарынын Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин аймактык бөлүмдөрү аркылуу Республикалык бюджеттен каржылоого которуу жөнүндө» №302-токтому чыккан. 2014-жылы Кыргыз өкмөтү жаңы токтом кабыл алып, бул №315 токтомдо жалпы билим берүү мекемелерин каржылоонун тартибине айрым тактоолорду киргизген. Ушул эки токтомдо орто мектептердин кайсы чыгымдары республикалык бюджеттен, ал эми кайсы чыгымдары жергиликтүү бюджеттен каржыланышынын тартиби көрсөтүлгөн. 2013-жылкы №302 токтомдо да мектепти каржылоонун методикасы жана тартиби бар.

Кыргыз өкмөтү №302 токтом менен мектептерди айыл өкмөттүн карамагынан Билим берүү системасы аркылуу акча тарагыдай кылып, республикалык бюджетке өткөрүлдү. “Азыр мектепти каржылоо билим берүү системасына толук өткөрүлүп берилди. Мурда айыл өкмөттөрүнүн карамагында болчу. Бул дагы бир прогрессивдүү кадам. Экинчиси - жан башына каржылоонун киргизилиши. Бул эң туура. Себеби, мектеп ар бир бала үчүн аракет кылып калат, анткени канчалык көп бала келсе ошончолук каржы көбүрөөк болот. Үчүнчүсү - ремонтко акчаны мектептин квадрат метрине жараша бөлүп калганы. Кыскасы, өкмөт, министрлик тарабынан ушуга окшогон прогрессивдүү иштер жасалып жатат”, - дейт Чолпонбек Тиленбаев¹⁸.

Кийинки бөлүктөрдө республикалык бюджеттен кайсы беренелер боюнча каржыланышын, ал эми жергиликтүү бийлик кайсы муктаждыктарга акча берерин талдайбыз.

3.1.Республикалык бюджеттен камсыздоо

Билим берүү жана илим министрлиги шаардык жана райондук билим берүү уюмдары аркылуу республикалык бюджеттен негизги беш берене боюнча чыгымдарын камсыздайт жана ал каржылоонун тартиби Кыргыз өкмөтүнүн 2013-жылкы токтомунда¹⁹ бекитилген. Ар бир райондогу мектептердин чыгымдары мектептеги класс-комплектке жана окуучулардын санына жараша жана бюджетте коюлган

¹⁸ Булан институтуна берген маеги. Чолпонбек Тиленбаев Билим берүү министрлигинде жана Нарын облустук билим берүү башкармалыгында көп жыл иштеген.

¹⁹ 2014-жылы Кыргыз өкмөтүнүн жалпы билим берүү мекемелерин каржылоонун тартибин аныктаган №315 токтомуна ылайык

нормаларга карап эсептелет. 2011-жылдан бери Кыргызстанда мектептерге нормативдик финансылоо киргизилген. Бул деген мектептеги баланын санын жана мектептин сыйымдуулугун эске алуу менен каржылоо дегенди билдирет.

2013-жылы чыккан №302 токтомдо мектептерге каражатты кайсы багытта жана кантип санаштын методикасын табууга болот²⁰. Учурда өкмөт токтомундагы каржылоонун эсеби көрсөтүлгөн боюнча мектептерди каржылоонун стандарттары төмөнкү нормативдик чыгымдарды камтыйт:

- Персоналдын эмгек акысы (Мугалимдер жана башка кызматкерлер);
- Мугалимдердин квалификациясын жогорулатууга каражат;
- Окуучулардын шашке тамагы;
- Жаңы окуу жылына камданып жасалган кадимки ремонт (капиталдык эмес);
- Окуу чыгымдары

Республикалык бюджеттен каралган акчанын 72% айлык акыга кетет. Ошондой эле республикалык бюджеттен окуучулардын тамагына бир күнгө болгону жети сомдон бекитилген. Жаңы окуу жылына карата республикалык бюджет ремонтко да акча бөлөт, ремонттун акчасын да окуучулардын санына жана мектеп имаратынын сыйымдуулугуна жараша эсептеген формула бар. Негизи имараттын кармалышы, жылуулук, электр сыяктуу күнүмдүк чыгымдарды жергиликтүү бюджеттин моюнунда.

Мектептер эмне үчүн ата-энелерден акча чогултат деген суроого келгенде республикалык бюджеттен мектепти кармоого, окуу процессине зарыл шарттарды түзүүгө, материалдык техникалык базаны чыңдоого жана күнүмдүк муктаждыктарына канча каражат бөлүнүп атканын карап чыгышыбыз керек. Жогоруда беренелердин ичинен “Окуу чыгымдары” деген беренедө мектептин окуу процессине зарыл болгон чыгымдар камтылган жана алар класстык комплектке жана окуучулардын санына жараша саналат.

Мектептин бюджетин нормативдик финансылоо/ окуучу санына жана мектептин сыйымдуулугуна жараша

(Бир жылга. Сом менен. 2013-жылдын баалары менен)

Чыгымдын түрлөрү	I баскыч	II баскыч	III баскыч
Класска чыгымдар – бардыгы сом менен	3980	4407	4612
Окуу куралдарды жана методикалык адабиятты алуу	1043	1158	1216
Окуу сабактарына жана лабораториялык сабактарга материалдарды алуу	858	953	1001
Мектеп китепканасына адабияттарды алуу	688	765	803

²⁰ Юстиция министрлигинин сайтынан окууга болот: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/94548?cl=ru-ru>

Окуу процессине зарыл куралдарды жана материалдарды алуу	1092	1213	1274
Чарбалык муктаждыктар	138	138	138
Окуу экскурсияларын жана өндүрүш практикасын өткөрүү	162	180	180
Класстардын ашыкча толушу үчүн: Шаар жергесинде мектептерге	25	22	22
Айыл жергесиндеги мектептерге	23	23	21
Бир окуучуга кеткен окуу чыгымдары: --Шаар жергесиндеги мектептерде	159	176	210
--Айыл жергесиндеги мектептерде	173	192	220

Жогоруда айтылган өкмөттүн № 302 токтомунда мектептин бир жылдык каржылоосун эсептеп чыгуунун формуласы берилген. Башталгыч класстарды (Биринчи баскыч) каржылоону эсептеген формула мындай:

СБФ_i = З_i + УчР_i + КВАЛ + ПИТ_i + РЕМ + УЧБ_i, демек бул жерде:

СБФ_i – Биринчи баскычтагы жалпы билим берүү мекемесинин бюджеттик каржылоосу дегенди билдирет

З_i – бир окуучуга эсептелген мектепте иштеген кызматкерлердин эмгек акысы

УчР_i – бир окуучуга эсептелген окуу чыгымдарынын нормативи;

КВАЛ – бир окуучуга эсептелген мугалимдердин квалификациясын жогорулатууга кеткен чыгымдар;

ПИТ_i – Окуучулардын шашке тамагынын нормативи;

РЕМ – жаңы окуу жылы башталарда мектептеги катардагы ремонттун нормативи, окуучу башына саналат.

УЧБ_i – окуу китептерин сатып алууга кеткен чыгымдар, окуучу башына саналат.

Демек, жогорудагы формуланын негизинде бир мектепти кармоого жана окуу процессин камсыз кылууга кеткен чыгымдарды андагы окуучулардын санына жараша көбөйтүп туруп болжолдуу эсептеп чыкса болот. Бирок таң калычтуусу, жогорудагы формулада мектептин чарбалык чыгымдары, китепканага адабияттарды алуу, экскурсия жана өндүрүштүк практика өткөрүү, окуу сабактары жана лабораториялык материалдарын алуу сыяктуу чыгымдар кошулбаган же так көрсөтүлгөн эмес.

Ошондой эле мугалимдердин айлыгын санабайбыз, себеби анүчүн канча мугалим

иштеп атат, кандай ставкада, канча саат менен иштеп атканы тууралуу так маалыматыбыз болушу керек. Бул баяндамада мугалимдердин айлыгына кеткен каражатка анча басым жасабайбыз, себеби мектепти кармоого, окуу процессин камсыз кылууга жана анын муктаждыктарына сарпталчу каражаттарды эсептеп чыгуу менен мектеп администрациялары ата-энелерден акча чогултууга мажбурбу деген суроого жооп издейбиз.

3.2. Жергиликтүү бюджеттен каржылоо

Жергиликтүү бюджеттен мектептердин коммуналдык кызматы, көмүр алуу, имаратты кармоо өңдүү чыгымдары жабылат:

Экономикалык квалификация коддору	Чыгымдын түрлөрү
2212	Коммуналдык кызмат жана байланыш кызмат
22152	Имараттын күнүмдүк ремонту
22155500	Кышкыга көмүр алуу
22155600	Отундун дагы башка түрлөрүн алуу
22153	Имаратты кармоого байланышкан кызматтар
3111	Имарат жана анын айланасына байланышкан чыгымдар
3112	Машина жана башка жабдыктар

Токтомдо жазылганга караганда жергиликтүү бюджеттен жергиликтүү кеңештер зарыл чечим кабыл алса, жогоруда айтылгандан да башка чыгымдарга каражат бөлүнүшү мүмкүн. Ал эми мектеп имараттарынын капиталдык ремонтунга каражат сунуштар негизделгенден кийин республикалык дагы, жергиликтүү дагы бюджеттерден каржыланат. Ошондой эле токтомдо Бишкек шаарындагы бардык мектептер республикалык эмес, Бишкек шаарынын бюджетинен камсыз болору жазылган.

Дагы бир жагдай, “Билим берүү жөнүндө” мыйзамда жазылгандай, эгер тигил же бул мектеп окутуу процессинде ар кандай жаңы методикаларды же билим берүү технологияларды пайдалана баштаса, бул көрүнүш мектепти каржылоонун нормативин жогорулатпайт. Демек, мамлекет мектепте педагогдор тараптан болгон жаңыча окутуу методикасы же жаңы технологияны пайдалануу демилгелери үчүн бюджеттен акча бербейт деген сөз.

3.3. Мамлекет Конституцияда айтылган милдетин аткарып жатабы?

КРнын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын “КРнын атуулдарын билимге карата мамлекеттин кепилдиги” деп аталган 7-беренесинде да мектепти каржылоо тууралуу айтылат. “Мамлекет билим алууну бекер жүргүзүү үчүн мамлекеттик бюджеттен мекемени кармоого, билим берүү кызматтарын сатып алууга каражат бөлөт же мамлекеттик билим берүү гранттары аркылуу камсыз кылат” деп жазылган.

Учурда Кыргызстанда 2236 мектеп бар. Анда 1 миллион 73 миң окуучу окуп, 79 миңге чукул мугалим иштеп атат. Билим берүү министрлигинин Мектепте, мектепке чейинки

жана мектептен тышкары билим берүү башкармалыгынын жетекчиси Марат Үсөналиев мамлекет билим берүү өтө чоң тармак экенине карабай колунан келишинче жакшы каржылап атат деп эсептейт. «Мамлекет билим берүү тармагына 30 миллиардга чукул сом бөлөт, анын көбү мугалимдердин айлыгына кетет. Анан окуу китептерине көп каражат жумшалат. Окуу китептери менен толук камсыздай албаса да мамлекет ага жылына 120 миллиондон ашуун акча бөлөт. Акыркы күндөрү мектептерди электрондоштурууга көбүрөөк көңүл бурула баштады. Алтымыш мектепке электрондук китепкана уюштуруу максатында тендер жарыяладык. Талап боюнча алтымыш мектептин ар бирине жыйырмадан компьютер, бир сервер, төрттөн ноутбук, эмеректери менен коюлат».²¹

Марат Үсөналиевдин айтымында, мектепти каржылоо Билим берүү министрлигинин иши эмес, бул маселе көбүрөөк жергиликтүү бийликтин мойнундагы милдет. «Негизи Билим берүү министрлигинин милдети: сапаттуу билим берүү, мугалимдер, окуу куралдар, китептер менен камсыз кылуу, мугалимдердин кесиптик чеберчилигин жогорулатуу, олимпиада өткөрүү, окуу планды түзүү, санитардык жактан жооп берүү, ысык тамак менен камсыз кылуу. Ал эми имараттын муниципалдык тейлөөсү айыл өкмөттөрүнүн, шаар мэриясынын моюнунда. Имараттын ремонтуна каражатты ошолор бөлөт, ошолор жылуулук менен камсыз кылып, коммуналдык төлөмүн төлөйт. Муну дагы бир жактуу эле карап ошолордун милдети деп коюуга да болбойт. Эгерде дотацияда турган айыл өкмөт болсо андай жардам бере албайт».

Мектептердин күнүмдүк чыгымына ириде санитардык абалды, тазалыкты сактоого кеткен акчаны айтууга болот. Ошондой эле күнүмдүк сабак процессине керектелүүчү кагаздар, калемсап, бор жана башка канцелярдык товарларды айтууга болот. Билим берүү министринин мурдагы орун басары Догдургүл Кендирбаеванын айтымында, бюджеттен тазалыкты сактоого, канцелярдык товарларга эч бир каражат бөлүнбөйт.

«Антисанитардык тейлөө үчүн көп каражат талап кылынат. Анткени балдар ары-бери чуркайт, мектептин ичи, класстар чаңдайт. Айна, самын, чака, тряпка жана башка дезинфекциялык каражаттар көп керектелет. Балдар сөзсүз айнек, парта, отургуч дагы башкаларды сындырышат. Мамлекет болсо бул керектөөлөр үчүн каражат бөлүп бербейт. Экинчиден, билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн мугалимдерден окутуунун активдүү ыкмасын колдонууну талап кылып жатабыз. Бул методду колдонууда өтө көп дидактикалык колдонмо материалдар, түстүү кагаз, батман сыяктуу кошумча муктаждыктар талап кылынат. Бирок буларды дагы сатып алууга бюджеттен атайын каражат бөлүнбөйт. Мектептеги эң керектүү муктаждык - бул канцтоварлар. Бул үчүн дагы каржылоо бөлүнбөйт»²²

Мектептер учурда күзөт кызматын өздөрү жалдайт. Айрым мектептер ИИМ полку менен келишим түзүп, ай сайын милиционерлердин айлыгына 50 миң сомдой которот. Бул каражатты ата-энелер фонду берет. Ошондой эле мектептер ата-энелер фондунун эсебинен класс жетекчилерге, мугалимдердин айлыгына 1000-2000 сомдон кошуп беришет экен. Бишкектеги дээрлик бардык мектептер пол жуугучтардын айлыгына 4-5 миң сомдон ата-энелер фондунан кошуп берери маалым болду. Себеби, мамлекет аларга 3 миң сомго толук чыкпаган айлык чегерет. Кээ бир мектептер медайым жана компьютердик адис жалдайт, бирок аларга бюджеттен айлык каралган эмес. Ошондой

²¹ Марат Үсөналиевдин Булан институтуна берген маеги, 12-октябрь 2017

²² Догдургүл Кендирбаеванын Булан институтуна берген маеги.

эле сынып калган парталарды оңдотуу, жаңы эмерек, интерактивдүү доска же компьютер алуу, кышында кокустан жарылган жылуулук системасын шашылыш оңдотуу сыяктуу чыгымдар дагы ата-энелер фондунун эсебинен каржыланат.

4. Мектепти бюджеттен сырткары каржылоонун мыйзамдуу булактары

“Билим берүү жөнүндө” мыйзамдын 17-беренесинде Кошумча билим берүү тууралуу жазылган жана кошумча сабактардан түшкөн каражатты мектеп администрациясы Коомдук кеңештин көзөмөлү астында сарпташы керек деп бекитилген. Демек, Коомдук кеңештер өздөрү чогулткан каражаттарды гана эмес, кошумча сабактардан түшкөн каражатты да көзөмөлдөшү зарыл.

Билим берүүнү каржылоонун булактары КРнын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 43-беренесинде так жазылган. Мектептер кандай булактардан каржыланышы мүмкүн? Эң оболу, албетте, 1) республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден, 2) өз ыктыяры менен берилген жардамдар жана кайрымдуулук каражаттары, ошондой эле бюджеттен сырткары ишмердиктен түшкөн каражаттар, 3) билим берүү мекемелердин илимий изилдөөдөн, консультация, өндүрүш жана башка ишмердигинен тапкан өз каражаттары, 4) ошондой эле КРнын мыйзамдарына каршы келбеген башка финансылык булактар болуп саналат.

Дагы бир жагдай, “Билим берүү жөнүндө” мыйзамда жазылгандай, мектеп ар кандай жолдор менен бюджеттен сырткаркы каражаттарды тарткан учурда мамлекет берчү бюджеттик каражаттар кыркылбайт. Демек, камкордук кеңештери чогулткан же кошумча сабактар үчүн келген акча бюджеттен келчү акчага эч кандай таасир этпейт, кемитпейт.

Демек, мектеп администрациясы жана педагогикалык жамааты жогоруда айтылган булактардан кошумча каражат табууга акылуу. Бирок айрым эксперттердин айтымында, директорлор аша чаап кеткен учурлар жок эмес. Билим берүү боюнча министрдин мурдагы орун басары Догдургүл Кендирбаеванын пикиринде, эң коркунучтуусу – директорлордун аша чаап кеткендиги. “Директорго баланча акча чогултуп жатыпсың деп барсаң, ал «менин ишим жок, ата-энелер өздөрү чогултуп жатат» дейт, бирок ал фонд түздөн-түз директордун көзөмөлү астында. Класс жетекчи да «жок, мен акча жыйнаган жокмун, эч кимди кыйнабай элемин, өз каалоосу менен алып келишет» дейт. Бирок ал дагы иш жүзүндө окуучуларды зордоп акча жыйнайт. Анан алар кайра фондго кайрылышат. Класста парта же бор жетпей жатат алып бергиле, ремонтко акча керек дешет. Мамлекет ошонун ортосунда кандайдыр бир компромисттик вариантты табышы керек”, - дейт Догдургүл Кендирбаева.

4.1. Кошумча сабактардан канча түшөт? Бир мектептин мисалы

№69 мектепте кошумча сабактарга кызыккан окуучулар көп, себеби бул гимназия чет тилдерди тереңдетип окутканы менен белгилүү. Мисалы, кытай, немис тилдерин тереңдетип окууга кызыккан окуучулар акы төлөп кошумча сабактарды алышат, ошондуктан кошумча билим берүүдөн түшкөн каражат дагы салабаттуу. Былтыркы окуу жылында кошумча билим берүүдөн мектепке 9 миллион 596 миң сом түшкөн.

“Түшкөн акчанын беш миллион жети жүз алтымыш бир миң сомун мугалимдердин эмгек акысын жогорулатууга кетсе, тогуз жүз токсон үч миң сомун Социалдык фондго которуптурбуз. Имараттын кезектеги ремонтуна бир миллион тогуз жүз элүү миң сом каралган. Ушул акчанын эсебинен азыр ремонт жасап жатабыз. Калган эки жүз жетимиш миң сомуну компьютердик техника алып жатабыз. Тендер жарыялаганбыз. Акыркы эки жылдан бери кошумча сабактарга төлөнгөн каражаттар бизге жакшы жардам берип жатат. Мыйзам боюнча кошумча билим берүүдөн топтолгон акчанын отуз пайызы мектепти камсыздоого жумшалат. Экинчиси - мугалимдердин эмгек акысын жогорулатканга мүмкүнчүлүк берет. Биз акыркы жылдары кошумча билим берүүдөн түшкөн каражатка он беш интерактивдүү доска алдык, интернетке туташтык, сайт ачтык” дейт Сайрагүл Атаева.

№69 мектептен кошумча билимден түшкөн каражаттын сарпталышы

2016-2017-окуу жылында топтолгон Жалпы каражаттын суммасы	Мугалимдердин эмгек акысына төлөнгөнү	Соцфондго которулганы	Имараттын кезектеги ремонту	Компьютердик техника үчүн	Эмерек ж.б. жабдыктар үчүн
9 596 000	576 1000	993 000	1 950 000	270 000	530 000

Кошумча сабактар үчүн акыны ата-энелер банктагы атайын эсепке төгөт, мектеп каражатты ошол эсептен алат. Сабактардын бааларын мектеп администрациясы аныктабайт, жогоруда айтылганда токтом боюнча Антимонополия комитети менен биргеликте министрлик бекиткен прејскурант бекитет. Адатта чет тилдери кымбатыраак. Мисалы, №69 мектепте кытай тили кошумча окугусу келген бала жумасына эки саат кошумча сабакка 180 сом төлөйт, ал эми жумасына төрт саат окугандар 360 сом төлөйт. Бул мектепте кытай, немис тилдери айрыкча популярдуу экен. «Себеби азыр көп ата-энелер балдарынын тил үйрөнүшүн каалайт. Чет тилдери кичине кымбатыраак болот экен. Тариф министрлик тарабынан бекитилген. Кытай тилин өздөштүрүп жаткан окуучуларыбыз чоң ийгиликтерге жетишип жатат. Үч жыл ичинде 35 бүтүрүүчүбүз Кытайдын эң ири шаарларындагы белгилүү жогорку окуу жайларына өтүп, 400 долларга жакын стипендия алып окуп жатышат”, - дейт мектеп директору.

Директордун айтымында, андан тышкары 1,5 миллион сом топтолуп, азыр башталгыч мектепке 90 квадрат метр вестибюль салынды. “Тендер аркылуу бир фирма утуп алды. Болбосо буга чейин ата-энелер кыштын суугунда, ысыктын аптабында балдарын эшиктен күтүп турушчу. Буюрса быйыл дагы 1,5 миллион сом топтолсо чоң мектептин имаратынын жылуулук системасын толугу менен оңдоп алалы деп пландап жатабыз. Анан бизге эмерек да жетишсиз. Беш класска жаңы парта алалы деген планыбыз бар. Эми эмдиги жылга дагы смета түзөбүз», - дейт Сайрагүл Атаева.

Директор айткан бул 1,5 миллион доллардын биз түшүнгөнгө караганда кошумча сабактарга тиешеси жок. Себеби, кошумча сабактан түшкөн каражатты капиталдык

ремонтко же курулушка пайдаланганга уруксат жок. Экинчиден, биз сүйлөшкөн бир нече ата-эне бул курулушка атайын демөөрчүлүк катары акча беришкенин айтышты. Баласы №69 мектепте уулу окуган Сабира аттуу Бишкектин тургуну Булан институтуна так ушул вестибюль тууралуу айтып берди. “Мен уулумду ушул мектепке киргизейин деп май айында баргам. Менин жумушума жакын, бирок өзүбүз жаңы конуштардын биринде жашайбыз. Мага барганда мектеп администрациясы дароо эле “вестибюль курат элек, спонсорлук кыла аласызбы?” деген суроону тикесинен коюшту. Сиздин балага жана сизге керек нерсе бул деп. Бирок, кирүү взнос баары бир сурашат го деп даярданып баргам, азыр шаар мектептеринде ансыз баланы албай калышпадыбы. Спонсорлукка макул болуп, 10 миң сом төгүп бердим. Мектептин директору айткан вестибюль мага окшогон ата-энелерден алган акчага курулуп атат” дейт Сабира.

5. Бишкектин мектептери акча чогултуу боюнча алдыңкы орунда

Мектептердеги акча чогултууга нааразы болгондордун көбү Бишкекте. Камкордук фонддор башкалаадагы мектептердин 98% эчак түзүлүп, жыл сайын ата-энелер акча төгүп келет. Бишкек мэриясынын Булан институтуна билдиргенине караганда, Бишкек шаарында 96 жалпы орто билим берүү муниципалдык мектеби бар. Алардын ичинен: 36 - окуу тарбия комплекси, гимназия жана лицейлер, 52 - жалпы орто мектептер, 1 - башталгыч орто мектеби, 2 - толук эмес орто мектептери, 2 – кечки жана күндүзгү жалпы билим берүү мектептери, 3 - атайын жардамчы орто мектептер.

Вице-мэр Айгүл Рыскулованын айтымында, Бишкектин мектептери республикалык бюджеттен эмес, шаардык бюджеттен гана каржыланат. Шаардык бюджеттин 67% мектептерди каржылоого жумшалат. “Бишкек шаарынын бюджетинен 2 млрд. 61 млн 300 миң сом мектептерге бөлүнөт, бул деген шаардык бюджеттин 67% деген сөз. Каражат мугалимдер жана мектеп кызматкерлеринин айлык акысы, коммуналдык тейлөө кызматы, балдардын тамактануусу, ремонттук оңдоо иштери жана ар кандай иш-чараларга жумшалат” деп билдирди Айгүл Рыскулова²³.

Вице-мэрдин билдиришинче, Бишкекте 96 жалпы орто билим берүү мекемеси болсо, анын 94үндө Камкордук кеңештер түзүлгөн. Бул демек, 94 мектептеги ата-энелер фонду мектепке тынымсыз акча чогултуп берип атат деген сөз. Бишкек мэриясы бул коомдук фонддорго ата-энелер өз каалоосу менен арыз жазып мүчө болуп, анан ошол мектептин статусуна жараша белгиленген каражатты төгүп турат деген позициясын билдирди. “Бүгүнкү күндө ата-энелердин колдоосу жок мектеп толук камсыз боло албасын билдиребиз. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын “Камкордук кеңештер жөнүндө” мыйзамынын негизинде ата-энелер мектептерге жардам берип, өнүктүрүү үчүн коомдук фонддорду түзүп жатышат. Бул көрүнүш мамлекет тарабынан бөлүнгөн каражаттын жетишсиздигине байланыштуу. Коомдук фонддун каражаттары ата-энелердин чечими менен гана сарпталып, чыгымдалган акча боюнча ата-энелер комитети отчет берүүгө тийиш. Ата-энелер тарабынан мектеп жетекчилигине эч кандай акча каражаты төлөнбөйт”, - дейт Айгүл Рыскулова.

Бишкек мэриясы ата-энелер тарабынан акча чогултуулар боюнча арыздануулар түшүп турарын билдирди. “Тоголок арыздар да каралат. Мектеп администрациясы мыйзамсыз ишке барган болсо, сөзсүз чара көрүлөт” деп билдирди вице-мэр.

²³ Вице-мэр Айгүл Рыскулованын Булан институтуна берген маеги, 20-октябрь 2017.

Бишкекте учурда 96 мектептин жалпы проекттик сыйымдуулугу 75 миң 975 окуучу болсо, иш жүзүндө 147 миң 766 окуучу окуп жатат. Эки эсе көп. Вице-мэр Айгүл Рыскулова ички миграциянын айынан Бишкектин мектептери эки эсе толуп тургандыгы чоң көйгөй жаратканын баса белгиледи. “Билим берүү жөнүндө мыйзамга ылайык, ар бир окуучуну мектепке кабыл алып окутканга милдеттүүбүз. Класста 45-50 окуучу болуп жатканы өтө чоң көйгөй. Албетте, мектептерде эки эсе көп окуучулар окуп жатканда күтүүсүз чыгымдар да көбөйүүдө. Жакын арада Бишкекте 16 жаңы мектеп чукулунан курулушу керек, ошондо гана Бишкек мектептериндеги орун тартыштыгы жоюлат”, - дейт Айгүл Рыскулова.

Мамлекеттик бюджеттен мектептерге жогоруда айтылгандай төрт гана берене боюнча акча бөлүнөт. Бирок, мектептеги санитардык абалды сактаганга самын-айна жана хлор, доскага жазганга бор сыяктуу күнүмдүк чыгымдарга, класстарга такканга парда алуу, жасалгалап гүлдөрдү коюу өңдүү чыгымдарга мамлекеттик бюджеттен каражат каралган эмес.

Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгынын начальниги Сауле Мейрманованын Булан институтуна билдиришинче, мектепти кармоого жана күнүмдүк жашоосуна зарыл айрым чыгымдарга ата-энелер акча бериши керек. “Мектептин күнүмдүк чыгымдарына, мисалы, борго, тряпкага, күзөт кызматына ж.б. мамлекет тарабынан акча бөлүнбөйт. Бул жагына кеткен чыгымдарды ата-энелер өздөрү көтөрөт. Азыр бардык эле мектептерде күзөт кызматы жок. Бирок турмуш бүгүнкү күндө мектептерге күзөт кызматы керектигин көрсөтүп турат. Ошол эле учурда күзөтчүгө, пол жууган адамга акча чогултуу жагын ата-энелер өздөрү чечет. Эгерде ал кызматты керек деп чечсе, отуруп алып кете турган чыгымды эсептеп чыгышат да, аны ата-энелерден чогултушат же фонддо чогулган каражаттан пайдаланышат”²⁴.

Кыргызстан эгемендик алгандан бери мектептерге ата-энелер жардам берип келет. Мыйзамда бюджеттен сырткары спонсордук жардамдарды издөөгө уруксат берилгени менен ата-энелер ыктыярдуу жана мажбурлоо аркылуу негизги демөөрчүсү болуп калды. Бул кырдаалды көз карандысыз эксперттер аргасыздык катары түшүндүрүшөт.

Билим берүү тармагы боюнча эксперт Асел Жакыпбекова ата-энелерден акча чогултууга мамлекет берген каражаттын жетишсиздиги себеп дейт. “Учурда Бишкекте мектептердин сыйымдуулугу 600дөн 1500 окуучуга каралган. Бирок азыр турмуш жүзүндө 3 миңден 5000ге чейин балдар окуп жатышат. Үч-төрт сменде ар бир класста 45 баладан болуп окутуп жаткан мектептер бар. Айрыкча алдыңкы гимназияларда акыбал ушундай. Ошончо баланы окутуп жатканда санитардык абалга өзгөчө көңүл буруу керек, ашкана, даараткана ж.б. түйүндөргө эки-үч эсе күч келип жатпайбы. Ал эми мамлекет бюджеттен берип жаткан каражат нормативдик стандарт менен эсептегенде аз”, - дейт Асел Жакыпбекова²⁵.

Мыйзам чегинде караганда Камкордук кеңеш мыйзамдуу иштеп жатат, эч кынтык таба албайсың. Себеби, ата-энелер фондго акча беришет, анан мектеп администрациясы муктаждыктарды негиздеп кат менен кайрылганда акча демөөрчүлүк же кайрымдуулук

²⁴ Сауле Мейрманованын Булан институтуна берген маеги, 2-октябрь 2017.

²⁵ Асел Жакыпбекованын Булан институтуна жазып берген эксперттик анализи
<http://bulaninstitute.org/ru/asel-jakypbekova-analyse/>

катары бөлүнүп жатат. Бирок, бул фонддор аркылуу коррупцияны мыйзамдаштырып берип койдук деген да пикирлер бар. “Мурда акчаны класс жетекчилер чогултчу, мектепке беришчү. Кийин болсо фондду ачууну мыйзамдаштырып, фонд болсо банкта счет ачып, акча ошол жакка которулат. Логика боюнча карасак, ата-энелер коррупцияны мыйзамдаштырып алган. Мектептерде ата-энелерден акча сурамай Бишкек жана Ош шаарларында абдан күчөгөн. Гимназияларда ушундай маселелер курч”, - дейт Алмаз Тажыбай.

5.1. Шаардык бюджеттен каржылоо: бир мектептин мисалы

Бишкек мэриясы Булан институтунун өтүнүчү менен башкалаадагы бир мектептин бюджетинин үлгүсүн берди²⁶. Мисалы, баш калаадагы орточо сыйымдуулуктагы болжол менен 1400 окуучу окуган мектепке жергиликтүү бюджеттен бир жылга бөлүнгөн каржылоо төмөнкүдөй (бардыгы сом менен):

Бишкек шаарынын вице-мэри Айгүл Рыскулованын билдиришинче, бул мектепке ремонт жасоого жергиликтүү бюджеттен сырткары республикалык бюджеттен мектептин окуучуларынын санына жараша каражат бөлүнүп турат. “Азыркы учурдагы мектептердин муктаждыгы – окуу китептери, материалдык-техникалык базасы, химия жана физика сабактары боюнча кабинеттеринин лабораториясынын жабдылышынын начардыгы же таптакыр жабдуулардын жоктугу болуп саналат”, - дейт Айгүл Рыскулова.

5.2. Ата-энелер арасындагы нааразылык

Мектеп администрациясына каршы туруп камкордук кеңешке акча төлөөдөн баш тарткан да ата-энелер бар. Бирок, ата-энелер да өз эрки же чын пейили менен акча бербейт. Буга алардын жаңы окуу жылы башталгандан берки нааразылыктарын

²⁶ Вице-мэр Айгүл Рыскуловага ыраазычылык билдиребиз.

социалдык тармактарга жазганынан байкоого болот. Айрыкча баласын мектепке киргизе албай, кирүү взносун төлөй албай ызалангандар, камкордук кеңешке жана класстык куржунга акча чогултууга нааразы болгон ата-энелер көп болду.

“Менин уулум Бишкектеги №38 гимназияда окуйт. Жыл сайын камкордук фондуна деп ар бир окуучуга 5500 сом төлөтүшөт. Андан сырткары класстык куржун деген бар, ага 1500 сом беребиз. Негизи жыл башында ремонтко деген акча жанагы 5500 сомдун ичинде деп алаксытышат, бирок аны окуу жылынын аягында ремонтко деп кайра доолап алышат”, - дейт Элвира аттуу айым.

“Менин кызым №55 мектепте окуйт. Быйыл 11-классты бүтүп жатат. Акыркы үч жылда мектептин фондуна деген акчаны берүүдөн баш тарткам. Ага “өз каалоом менен берип жатам” деген ата-энелердин колу керек. Ошондо мен каршымын деп кол койгом. Ал кезде кызым 9-класста окучу. Класс жетекчиси унчукчу эмес. Сентябрь айында жаңы класс жетекчиси жаман көрүп, мектеп фондуна акча төлөбөсөнөр, китеп албайсыңар деп коркутту. Унчуккан жокмун, жөн эле коркутуп көрөйүн деген окшойт, аягында китептерди беришти. Былтыр мектеп терезесин салганга –деп фонддон тышкары 1000 сомдон бергенбиз. Быйыл линолеумга чогултасыңар деп жатышат. Ремонт учурунда ата-энелер жардамдашып ондоп-түздөө иштерине катышабыз, катыша албагандар 200 сомдон чогултуп беребиз”, - дейт Гүлбайра.

Бишкектин тургуну Сырга Маликжанова мугалимдер айлыгынын аздыгынан жана мектептин майда-чүйдө чыгымдарын мамлекет жаппагандыктан ушундай кырдаал келип чыгууда дейт. “Биздин каттообуз Лебединовкада, кызымды 1-класска №1 гимназияга бердим. Дароо эле банкка акча төлөдүк. Документтерди тапшырганы алып барганда эле, банктын реквизиттик номерин беришкен. РСК банкка 3000 сом төлөдүм. Айрым ата-энелер 5000 сом төлөгөнүн айтып жатышат. Андан сырткары кошумча сабакка айына 450 сом, кароолчулук кызматка 150 сомдон төлөйсүңөр деп айтылды. Жылдын аягында ремонтко бересиңер дешкен, суммасын билбейм. Андан сырткары “класстык куржун” дегени бар экен. Ага жылына 600 сом чыгарат экенбиз. Азыр мугалимдер сабакты сурабайт, 45 минут ичинде акча бербеген окуучуларды урушмай менен өткөрүп калышты. Бул кырдаалга мамлекет күнөөлүү. Мугалимдердин айлыгын көбөйтүп, аларды эл катары жашагыдай кылышы керек”.

Раиса аттуу Бишкектин тургуну 62-мектептеги акча чогултуу тууралуу Фейсбукка жазды. “Эгер каттооң менен келсең 62-мектепке кирүү үчүн 5 миң сом кирүү взносун төлөйсүң, ал эми шаардын башка аймагынан келсең 10 миң сом. Класстык куржунга ар бир класста 1000 сомдон төлөшөт. Мектептин кароолчусуна деп бир жылга 1000 сом. Окуу китептерге 500 сом керек. Узартылганга калган бала айына 1000 сом берет. Ал эми жалпы мектепте билим алып жатканың үчүн бир жылга ар бир бала 4 миң сомдон төлөшү керек” деп жазды.

Ата-энелер айрым мектептерде кирүү взностуру 1000 долларга чейин жеткен учурларды айтышат. «67 мектепке 1-класска бала киргизүү аябай кыйын. Мен уккандан бери эле 1000 доллар болчу. Азыр канча экенин элестетип көрүңүздөр. Баламды бир нече жыл мурда киргизгем. Ортомчулар кирүү взносу үчүн 1000 доллар сурашкан. Кудай жалгап мектеп директорун жакшы тааныган киши табылып калып, 15 миң берип киргизгем. Ортого түшкөн кишиге 3 миң берип ыраазчылыгымды билдиргем. Улуу баламды дагы ушул мектепке киргизгенге аракет кылып, бирок 1000 долларга чамабыз

чак келбегендиктен, №5 мектеп-гимназиясына бергенбиз. Негизи көп учурда ортомчулар эле пайда көрүшөт экен”, - дейт Айнура Акимбекова.

Анара аттуу айымдын уулу Бишкектеги №5 гимназияда окуйт. Жети жыл мурда 5 миң сом кирүү взносун төлөп киргизиптир. “Азыр болсо ата-энелерден 10-15 миң сом төлөп киришет деп угуп калам. Жылына мектептеги камкордук фондго деп 3 миң сом беребиз. Ал акчаны банкка эмес, мектептин бухгалтерине төгөбүз. Анын анча-мынчасы чөнтөккө кетип жатат да... Бул мектепте бир таң калычтуу жагдай бар: бала 1-класска киреби же 5-6-класска көчөбү, сөзсүз классты жасалгалайсың. Ал класс ээн болот. Кайра ремонт кыласың, терезе парда тиктирип, шкаф жасатып, телевизордон өйдө сатып бересиң. Иши кылып эч ким окубагандай кабинетке киресиң. Класстагы мурда эмеректер кайда кетет? Же мурдагы класс жетекчилер үйүнө көтөрүп кетеби? Ал класс жетекчи башка класска алып барса турат эле да. Өздөрүн өздөрү билип ушул жагы өтө чаржайыт. Анан майрам сайын салат жаса, боорсок бышырып кел деген “салттары” бар”.

Акыйкатчы институтунда 115 ишеним телефонуна мектептердеги ар кандай мыйзам бузууларга нааразы болгон ата-энелер чалат. Институттун кызматкери Махабат Турдумаматова мектептерде акча чогултууга нааразы ата-энелерден чалуулар көп болорун билдирди. “Бизге чалган ата-энелердин айтымында акча сураган мектептердин өздөрүнүн ставкалары бар. Бирөөндө баланы 1-класска кабыл алуу үчүн 4 миң сом сураса, экинчиси 10 миң сом, дагы башкасы 15-20 миң сом сураган учурлар кездешет. Ушундай эле кырдаалга биздин Омбудсмендин кызматкерлери да кабылды. Биздин кызматкерлер балдарын 1-класска киргизүү үчүн мектепке барса, директорлору демөөрчүлүк жардамга акчалай же материалдык түрүндө сурашыптыр. Компьютер алып бер, же мектепти ремонттогонго каражат бер деген проблемаларды айтышыптыр”²⁷.

Акыйкатчы институтуна түшкөн арыздардын мазмунуна караганда кагаз жүзүндө өз ыктыяры менен төлөп жатышат делгени менен, мектеп жетекчилиги ата-энелерди мажбурлап төлөтүшөт. “Бишкек шаарынан арыздар көп түштү. Алардын көбү мектептердин атын аташат, бирок өздөрүнүн аты-жөнүн жашырышат. Көпчүлүгү ата-энелерден түзүлгөн камкордук фондго жана класстык куржунга деп чогултулган каражатка нааразы. Ошол эле учурда баланы 1-класска киргизүү баланы университетке киргизгенден да оор болуп калды. Жылдын жылга бул маселе чечилбей эле оорлоп баратат. Ата-энелер директорго жалынып-жалбарып, сураган акчасын берүүгө мажбур болуп жатышат”, - дейт Акыйкатчы институтунун өкүлү.

5.3. Бир окуучунун тагдыры: Класстын президенти кантип чүнчүдү?

Бишкектеги №32 мектептин 9-классынын окуучусу Айбек (аты өзгөртүлдү) 26-октябрда мектепте өткөн педагогикалык кеңешмеде начар окуган окуучу катары мектептен чыгарылган. Ал чечимди мектептин педагогикалык кеңеши колдоп, кагаз жүзүндө жыйындын протоколуна кол коюп, апасынын колуна карматкан. Протоколдо Айбек жана дагы үч баланын аты аталып, бул балдар начар окугандыгы үчүн кечки мектепке которулсун, ошондо 9-классты башка билим берүү мекемесинде аяктасын деп жазылган. Педсовет кечкурун аяктагандан кийин бала апасы менен чогуу эшикке чыгып, “Сиз үйгө баса бериңизчи, мен классташтарым менен сүйлөшүп туруп анан барам” деп калып калган бойдон үйүнө келген эмес. Бала үч күн дайынсыз жоголуп,

²⁷ Айгүл Турдумаматованын Булан Институтуна берген маеги, 30-сентябрь 2017.

Свердлов райондук ИИБси тарабынан издөө салынган. Үч сутка бою апасынын көз жашы кургабай, баласынын амандыгын тилеп отурган.

Айбек үйүнө 29-октябрда түнкү саат 10дор чамасында аман-эсен өзү кайтып келди. Апасынын Булан институтуна билдиришинче, эки күн мечитте, бир күн дагы бир үйдүн чатырында түнөгөн экен. “Балам мектептен чыгып калганына абдан кайгырып, бир чети катуу уялып эч кимге жолуккусу келбей үч сутка ар кайсы жерде түнөгөн” дейт апасы.

Айбек негизи дилгир, жакшы окуган бала болчу экен. 7-классында алдыңкы окуучулардан болуп, класстын президенти болгон. Ал кезде баланын үй-бүлөсү турмуш шарты дурусураак болгондуктан мектеп сураган акчаларды убагында төгүп турушчу. Бала 8-класска келгенден баштап финансылык кыйынчылыктар башталып, кредит төлөй алышпай, турмуш шарттары оор абалга кептелген. Айбектин үй-бүлөсү учурда каржылык жактан абдан кыйналып, жашаганга үйү жок болгондуктан илгерки кирпич заводдун эскилиги жеткен имаратынын эки бөлмөсүнө кирип алышкан.

Айбек үйүнө кайтып келгенин угуп, классташ балдары кубанып түн ичинде ага учурашканы келишти. Бул да болсо баланын классташтары арасындагы кадырын билдирет. Айбек Булан институтуна буларды билдирди: “Мен 7-класска кезимде жакшы окучумун, класстын президенти болчумун, мектеп сураган акчаларды калтырбай төкчүмүн. Бирок апам катуу ооруп, андан кийин кредит алып аны төлөй албай кыйналып калдык. Акча алып кел дешет, бизде акча жок болгондуктан бере албай жүрдүм. Ошондо мугалимдер мени класстын көзүнчө тургузуп алып урушуп, мен ошол акча сураган сайын заарканып, ошондон качып сабакка баргым келбей, көңүлүм чаппай калды”.

Окуучу бала мектеп сураган акчаны бере албаганы үчүн классташтарынын астында өзүн кем сезип, депрессия боло баштаган. Баланын апасы Булан институтуна уулунун чүнчүп кетишине мектептеги акча чогултуулар себеп экенин билдирди. “Мен өзүм 2-топтогу майыпмын. Бул балам атасыз өстү, өзүм чоңойтуп келатам. Ушул нымдуу жатаканада жашап атабыз. Арга жоктон бир ай мурда чоң балам менен кызым Россияга жумуш издеп кетишти. Колумда азыр төрт неберем бар. Ушул шартыбызды түшүнбөй класс жетекчиси мектепке акча бер деп кыйнайт, күзөтчүгө, пол жуугучка, мугалимдерге, ремонтко деп акча доолашат. Балама өчөшүп эле туруп алышты. Акыры окуу жаңы башталганына карабай, 26-октябрда педсовет өткөрүп туруп баламды мектептен чыгарып салышты. Жок дегенде эскертүү беришсе эмне?! Мектептеги акча чогултуулар деги токтобос болду. Улам бирине берсек, кайра улам бирдемеси чыгат” дейт баланын апасы.

Булан институту №32 мектептин ата-энелер комитетинин мүчөсү болуп иштеген ата-эне (суранычы боюнча аты жазылган жок) менен да байланыштык. Алардын айтымында, мектеп администрациясы ата-энелерден талап кылып, мажбурлап акча чогултушат. Ай сайын ар бир окуучу 300 сомдон мектептин өнүгүшүнө, күзөтчү айлыгына 250 сом, пол жуугучтардын айлыгына 350 сомдон чогултушат. Ошондо ай сайын ар бир ата-эне 1100 сом төгүшү керек. Жыл аягында кайра ремонтко өзүнчө 450 сом чогултулат. Булан институту башкалаадагы башка мектептерге салыштырмалуу бул сумманы көп деп эсептейбиз, себеби башка мектептер күзөтчү менен пол жуугучтардын айлыгын камкордук кеңешке деп чогулган 300-500 сомдун эсебинен жабат.

Айбектин апасы 2-топтогу майып. Атасы жок. Турмуш шарты абдан оор экени төмөнкү сүрөттөрдөн көрүүгө болот. Совет убагындагы кирпич заводдун ным жыттанган эски имаратынын эки бөлмөсүндө жашашат. Эмне үчүн мектеп ушул жагдайларды эске алуу менен Айбекти ар кандай төлөмдөрдөн бошоткон эмес деген мыйзам ченемдүү суроо жаралат. Булан институту 30-октябрда №32 мектептеги кырдаал боюнча Билим берүү министрлигине, Бишкек мэриясына жана Бишкек шаардык билим берүү башкармалыгына кайрылуу жолдоду. Булан институту бул кырдаал терең иликтенип, мектеп администрациясы күнөөлүү болсо жоопко тартылышы керек. Ошондой эле Айбек мектепке кайтып, окуусун улантышы керек деп эсептейбиз.

№32 мектептин директору Асел Садыкова Булан институтуна баланы окуудан чыгарган эмеспиз деп билдирди. «9-класстар жайында экзамен берет, ошону утурлап окуусун жакшыртсын деп эскертүү бергенбиз. Акча чогултуулар боюнча басым жасабайбыз окуучуларга. Ата-энелер түзгөн фонд өз алдынча иш алып барат, биздин тиешибиз жок»²⁸

Айбектин турмуш шарты ушундай/ Сүрөттөр Булан институтуна таандык.

²⁸ Асел Садыкованын Булан институтуна берген маеги, 30-октябрь 2017.

5.4. Мектеп директорлорунун да айтар сөзү бар

№13 атактуу мектеп

2012-жылы Бишкектеги эң абройлуу делген №13 мектептин директору Гуля Усеновага Кылмыш кодексинин 304-305- беренелери боюнча кылмыш иши козголгон²⁹. Ата-энелер арыз жазгандан кийин мектепте түзүлгөн “Ой булак” аттуу фонддун иши текшерилгенде ата-энелерден 20 миң сомдон мыйзамсыз жыйнагандыгы, ошондой эле ремонтко 11 миллиондон ашык сом короду делген менен текшере келгенде ремонттун баасын жасалма жогорулатып койгону ачыкка чыккан. Ошентип ал директору кызматтан кеткен. Бирок №13 мектептеги бул окуядан кийин деле “Ой булак” коомдук фонду дагы эле иштеп атыптыр. “Ой булак” фонду ар бир окуучудан ай сайын 500 сомдон чогултат. Мектеп директору Юлия Красницкаянын билдиргенге караганда, ата-энелер фондуна түшкөн каражаттын 90% мугалимдердин айлыгына кошулат, ал эми калган акча мектептин муктаждыктарына сарпталат. Мектептин сыйымдуулугу 900 окуучуга гана ылайыкталган, бирок учурда анда 2962 окуучу билим алууда. Ар бир класста 40-45тен бала окуйт. Бишкектеги эски мектептердин катарына кирет, 1938-жылы курулган. Эмдиги жылы мектептин 80 жылдык юбилейин белгилешет.

“Бул фонд мектепке тынбай абдан чоң жардам кылып келаткандыгы үчүн жакында эле “Эң мыкты инновациялык мектеп” деген сыйлыкты жеңип алдык. Чындыгында мамлекет деле бизге жакшы жардам берет. Ал эми ата-энелердин жардамы болсо мектептин ичин жана тышын таза, тыкан кармап, убагында оңдоп турганга, күнүмдүк керектелүүчү нерселерге кетет. Бул жерде кичинекей балдар окушат да, бала деген бала, ойноп же чуркап баратып бир нерсени сындырып алышы мүмкүн. Күнүмдүк тряпка, бор, самын сыяктуу нерселерге деле бир топ каражат кетип калат. Элестетсеңиз, мектепте 3000ге чукул окуучу бар. Ушулардан ар бирине күнүгө кеткен чыгымды эсептеп көрүңүз”, - дейт Юлия Красницкая³⁰.

Красницкая ошол кездеги директор Гуля Усенованын үстүнөн козголгон кылмыш иши токтогондон кийин директор болуп дайындалганын айтты. “Ал эми мектептеги директордун милдетин аткаргандар жана Гуля Усеновна тууралуу эч нерсе айта албайм. Мектептин кадыр-баркы тууралуу айтсам, азыр деле көпчүлүк ата-энелер балдарынын ушул мектепте окушун каалашат. Бизде эң мыкты мугалимдер, ынтымактуу эмгек жамааты бар”, - дейт Красницкая айым.

№5 мектеп-гимназия

Бишкектеги №5 мектеп- гимназия кыргыз тилиндеги мектептердин алдыңкы катарында турат. Шаардык бюджеттен бир жылга 50 миллион сом которулат. Бул каражаттын ичинде мугалим жана башка кызматкерлердин айлыгы, коммуналдык чыгымдар жана ремонт бар. Мектептин сыйымдуулугу 1200 балага ылайыкташкан, бирок учурда 3100 бала окуп жатат. “Окуучулардын саны нормадан үч эсеге көп. Мектепте окуучулар канчалык көп болгон сайын ошончолук талаптар да көп. Мисалы, даараткана же парта, столдор дагы бир нерселер кайра-кайра эле талкалана берет. Алардын баарын кайрадан жасатып чыгуу керек. Ошондой эле терезе же каалга сынса, майда-чүйдө косметикалык

²⁹ http://vesti.kg/index.php?option=com_k2&view=item&id=10454:vozbuzzhdeno-ugolovnoe-delo-protiv-direktora-odnoy-iz-samyih-prestizhnyih-v-bishkeke-shkol&Itemid=79

³⁰ Юлия Красницкаянын Булан институтуна берген маеги, 22-октябрь 2017.

ремонтторду жасатканга ата-энелердин жардамы сөзсүз керек болуп атат» дейт мектеп директору Мурат Жумалиев³¹.

№5 гимназияда да ата-энелер түзгөн камкордук кеңеши түзүлүп, анын астында мектепти өнүктүрүү боюнча коомдук фонд иштейт. Юстиция министрлигинен коомдук фонд катары атайын каттоосу бар жана банктан эсеп ачышкан. Жылыга ар бир окуучудан 300 сомдон чогултушат. Ошондо жетим-жесир, көп балалуу, жарды үй-бүлөлөрдү бошоткондон кийин 2500 баланын акчасы фондго түшсө, бир айда 750 миң сом чогулат экен. Окуу жылын толук эсептесек, тогуз айда 6 миллион 750 миң сом чогулат. Мектептин директору бул коомдук фонд толук мыйзамдуу иштеп жатканын, бирок директор катары анын ишине кийлигише албасын айтты. “Бардык чыгымды ата-энелер өздөрү чечет. Текшерүүчү комиссиясы да бар. Мен киришпейм. Ата-энелер түзгөн фонддон класс жетекчилердин айлыгына 2 миң сомдон, мугалимдерге 1500 сомдон кошуп беришкен” дейт директору.

“Директор деген бул жетекчи гана эмес, ал менеджер. Мектептен үйгө барып кайра келгенче сарсанаа болгон учурлар көп. Өзгөчө кышкысын мектептин кайсы трубасы жарылып кетти деп сарсанаа болом. Үйгө барганда түн ортосунда телефон чалышат, мектепте проблема болсо барасың, ошол учурда камкордук фонддун ата-энелерин чакырасың, алар келишип, ошол проблеманы дароо ыкчам чечип коюшат. Эртең менен балдар келгенде баары жакшынакай болуп калат. Мамлекеттин азыр ушундай маселелерди оперативдүү чечкенге мүмкүнчүлүгү жок”, - дейт Мурат Жумалиев.

№61 мектеп-гимназия

Бишкектеги №61 мектеп-гимназия башкалаадагы эң алдыңкы мектептердин катарына кирет. Бул мектептин директору Юрий Низовский ата-энелер тарабынан түзүлүп аткан коомдук фонддорду толук кандуу мыйзамдаштыруу керек деп эсептейт. “Биздин мектептеги коомдук фонд ата-энелер тарабынан тээ 1996-жылы эле түзүлгөн. Ал учурда өлкөдө абал оор эле, мугалимдер бир нече айларга чейин маянасыз иштеп, ал эми мектеп болсо таптакыр жоголуп кетүү коркунучунда калган. Ошондо ата-энелер коомдук фондду түзүп, каражат топтоп, мектепти өздөрү камсыздай баштаган”, - дейт Низовский мырза³².

Бул мектептин имараты 1963-жылы курулуп, учурда эскилиги жетип турат. Имаратты оңдоп-түзөө, мектептин аймагын кармоого бир топ каражат зарылдыгын баса белгиледи директору. “Биздин мектепте учурда 2200 окуучу билим алууда. Мектепти кармоого, тиешелүү тазалыкты сактоого ж.б. күнүмдүк чыгымдарга чоң эле каражат кетет. Имараттын өзү эски болгондуктан, аны талаптагыдай кармоого да бир топ акча жумшайбыз. Былтыркы окуу жылында мисалы коомдук фонд 8 миллион сомду мектептин чыгымдарына жумшады”. 61-мектеп физика, математика жана информатиканы тереңдетип окутат. Ошондуктан коомдук фонддогу каражаттын эсебинен Россиядан окуу китептерин сатып алышат, ошондой эле мугалимдердин айлыгын жогорулатуу үчүн кошумча акча берилет.

³¹ Мурат Жумалиевдин Булан институтуна берген маеги, 25-сентябрь 2017.

³² Юрий Низовскийдин Булан институтуна берген маеги, 10-октябрь 2017.

№69 мектеп-гимназия

Бишкектеги №69 мектеп-гимназияда камкордук кеңеши иштейт. Мектептин директору Сайрагүл Атаеванын айтымында, камкордук кеңеши аркылуу чогулган ата-энелердин жардамысыз мектептин толук кандуу иштеши мүмкүн эмес. “Ачык эле айтышыбыз керек, мектептин күнүмдүк жашоосуна мамлекет тарабынан дегеле акча берилбейт. Мектептин күнүмдүк жашоосуна эмне кирет? Ага мисалы, күнүгө мугалимдер колдонгон бор, тазалыкты сакташ үчүн самын-айна, чака, тряпка ж.б. кирет. Бизде жалпы 84 класс комплект бар. Бир күндө 84 класстын бир сабагына эле канча бор керектелет? Анан ар бир сабактын ортосундагы эс алуу бүткөндөн кийин эч болбосо коридорлорду, тепкичтерди, даараткананы тазалап туруу керек. Ага эле канчалаган тазалоочу каражат сарпталат. Аны дагы өз эсебизден алабыз. Ар бир класста кеминде үчтөн лампочка, андан сырткары коридорлордо эле канча лампочка турат. Ал бат-баттан күйүп кете бергендиктен, лампочка түтпөйт. Бул чекесинен эле айткандарым. Ошондуктан биз аргасыздан ата-энелердин жардамына муктажбыз”, - дейт Сайрагүл Атаева³³.

№69 мектепте коомдук фонд быйыл 84 миң сом жумшап, актовый залдын терезе пардасын жаңыртып, анан отургучтардын айрылып калган чүпүрөктөрүн алмаштырып бериптир. Ошондой эле бул мектепте ата-энелер чогултуп берген каражаттын эсебинен ар бир класс жетекчинин айлыгына ай сайын 1000 сомдон кошулуп берилет. 84 класс жетекчи бар экен, демек айына 84 миң сом ушул максатта жумшалууда. Мектептин сайтын жана тест борборун иштеткенге компьютер-системдик администратор керек болуп, эки адисти жумушка алган. Алардын да айлыгы коомдук фонддон төлөнөт. Мектептин эки имаратын кайтарган үч коопсуздук кызматкери бар. Алардын айлыгына 45 миң сом ата-энелер чогулткан каражаттан төлөнүүдө. Ошондой эле мектепте пол жуугучтардын айлыгы абдан аз болгондуктан, фонддон кошумча акча берилет. Сайрагүл Атаеванын айтымында, мектептин эки имаратын косметикалык ремонт жасаганга 350 миң сом керектелет. Бул каражат мектептин коридорлору, актовый зал, спорт зал, ашкана, даараткананы ремонттогонго араң жетет.

“Быйыл мамлекет эки имаратка быйылкы жылы ремонтко болгону 240 миң сом бөлдү. Ал акча дагы колго берилбейт. Зарыл деген материалдарды мисалы сыр же линолеум беришет. Бизге зарыл болгон курулуш материалына буйрутма беришибиз керек, бирок канча жолу сапатсыз материалдар келип артка кайтарган учурларыбыз болду. Быйыл мамлекет берген акчага пластикалык терезелерди алалы деп чечтик. Ал эми мектептеги ремонт иштерин көбүнчө өзүбүздүн эле агайларыбыз жасайт. Аларды эс алуу учурунда иштеткендиктен, ата-энелер бир аз тыйын төлөп беришет. Класстын ичин ремонттогонго коомдук бирикменин акчасы жетпейт. Ошондуктан класстардын ичи ата-энелердин жардамы менен ремонттолот”.

№69 мектептин эки имаратын жууп, тазалыкты сактаганга самын-айна жана тазалоочу каражаттарга бир айга 6 миң 500 сом коройт экен. Ал эми хлорго бир жылга 7 миң сом кетет. Мындай чыгымдарды директор кат аркылуу кайрылгандан кийин анан коомдук фонд каражат бөлүп берет. “Бизге эмне керек болсо билдирүү жазып суранабыз. Мисалы, азыр бизге хлор керек болуп жатат. Жаңы эле билдирүү жаздым. Бир жылга жеткидей хлор жети миң сом болот экен” дейт Сайрагүл Атаева.

³³ Сайрагүл Атаеванын Булан институтуна берген маеги, 15-октябрь 2017.

№24 мектеп

Бишкектеги №24 мектеп Биринчи Май районуна карайт. Мугалимдер айлыкты жергиликтүү бюджеттен алышат. “Жыл сайын эмне кем-карчыбыз болсо акимиятка кат жазып, титулдук баракчага кошуп коюшун суранабыз. Мисалы, былтыр 400 миңдей сомго линелиум салып беришти. Анысын Россияныкы деп алып келишти эле, балдар көп болгонгобу, бат эле тытылып калды. Бир жылда бир жолу ушинтип бюджеттен акча бөлүп турушат. Быйыл бир тыйын берген жок, азырынча ала элекпиз. Быйылкы титулдук баракчага плитка алып берүүсүн суранган элек. Былтыр жыл ортосунда ысык суу түтүкчөлөр жарылып, жергиликтүү бийлик 300 миң сомго жарылган жерлерди оңдоп берди. Жылытуу системасы иштебей окуу процесси убактылуу токтоп калган болчу. Андан тышкары жергиликтүү бюджет коммуналдык тейлөөлөр: жылуулук жана электр энергиясын төлөшөт”, - дейт мектеп директору Анара Абдураимова³⁴.

№24 мектепте учурда 2700 окуучу билим алууда. Мектептеги камкордук кеңешке ар бир окуучу ай сайын 300 сомдон төгөт. Томолой жетим, жарым жетим, ата-энеси мамбюджетте, көп балалуу үй-бүлө делген критерийлер менен арасынан 500 бала төлөбөйт. Ошондой эле жөн эле баш тарткан ата-энелер дагы бар. Жалпысынан 2000 ата-эне туруктуу жардам берет. Ошондо эсептесек коомдук фондго бир айда 2000X300 сом болгондо 600 миң сом чогулат экен. Ал эми жалпы 2017-2018- окуу жылын алып карасак, тогуз ай ичинде 5 миллион 400 миң сом чогулушу керек.

Анара Абдраимованын айтымында бул коомдук фондго чогулган каражаттын басымдуу бөлүгү мектеп муктаждыктарына жана мектепти кайтарган ИИМ полкунун милиционерлеринин айлыгына кетет. “300 сомдун 250 сомун мектептин муктаждыктарына кетет. Бор, тряпка, хлордон тартып, компьютер, видеокамерага чейин ушул каражаттан алабыз. Ал эми калган 50 сомун мектепти кайтарган милиционерлерге (ИИМдин полку) айлык акы катары берилет. Ай сайын банк аркылуу ИИМге 120 миң сом которушат. Азыр терроризм коркунучтары көп болуп жатат. Мектептин коопсуздугун жакшылап карабасак болбойт да. ИИМдин полкунан төрт милиционер алганбызга эки жыл болду. Күнү-түнү кайтарышат” дейт директор.

Директор мектептин имаратынын эскилиги жеткендиктен чатыры урап, же жылытуу системасы чирип айланы кетирип жатканын айтты. Бул мектептин имараты 1924-жылы курулган. Былтыр ата-энелер чогулткан акчадан 3 миллион сомго ремонт жасашып, анын ичинен 1 миллион сомго жылуулук түтүктөрүн алмаштырышкан. “Мектептин азыр эч кимге кереги жок болуп калды. Ата-энелердин көзүн карап, аларга айтып түшүндүрүп акча чогултуп мектептин көйгөйлөрүн чечип жатабыз. Бул мектепке директор болуп келгениме беш жыл болду. Келгенде эле ата-энелерди араң көндүрүп, дааратканаларды оңдоттурдум. Кол жууй турган раковиналар жок экен, аларды койдурттум. Муну түшүнбөгөн ата-энелер деле бар, силер милдетүүсүңөр деген. Биз деле айлыкка иштейбиз да. Негизи мектепте иштөө абдан оор болуп калды. Бир күндө кан басымың үч-төрт жолу көтөрүлөт”.

³⁴ Анара Абдураимованын Булан институтуна берген маеги, 19-октябрь 2017.

№ 84 мектеп

Бишкектин четиндеги Ак-Өргө жаңы конушундагы №84 мектеп 2011-жылы курулган. Бул мектепке Ак-Ордо жаңы конушунун да балдары келип окуйт. Ошондуктан учурда 2900 бала билим алууда. Мектепте коомдук кеңеш иштейт жана банкта атайын эсеби бар. "Бул коомдук кеңешке ата-энелердин баарын кыйнап акча чогултуу деген жок. Шарты жоктор бербейт. Айына мектептин күзөт кызматкерлеринин айлыгына ар бир окуучудан 30 сомдон, ал эми мектептин ар кандай муктаждыктарын жабууга 60 сомдон чогултабыз", - дейт мектеп директору Динар Иманалиева.

Ар бир окуучу берген 60 сомду эсептеп көрөлү. Мисалы, 2900 окуучу баары бере албай, анын 2000и берсе анда ай сайын 120 миң сом чогулат экен. Директордун айтымында бул каражат окуу процессине зарыл майда-чүйдө чыгымдарга кетет. "Негизги тазалыкты сактоо үчүн самын-айнага, хлорго, пол жууганга зарыл жабдыктарга кетет. Электр жарыгына керектүү жабдыктар, лампочкалар, канцтоварлар жана принтерлерге картриджерди алууга жана мектепти жасалгалоого кетет".³⁵

№ 68 мектеп

Бишкектеги № 68 мектептин сыйымдуулугу 1240 орундуу, бирок учурда 1964 окуучу билим алып жатат. Жалпы 61 класс комплект бар. Мектеп директору Канымжан Өмүрованын айтымында, ар бир класстын класстык куржуну бар. "Класстык куржун негизи мыйзамсыз, бирок аны ата-энелер өздөрү демилгечи болуп түзүп алышкан. Директор катары аларга такыр кийлигишпейм. Мугалимдер болсо ата-энелердин өздөрүнүн чечимдери дешет. Класстык фонддун каражаты анчалык деле чоң сумма эмес. Аны ата-энелер комитетине ата-энелер өздөрү тапшырышат. Ал акчага балдардын иче турган суусу, кол жууганга самын, кагаз кол аарчылар, даарат кагаздары, дагы башка керектүү нерселер алынат. Азыр биздин ар бир класста диспенсер, кол жууй турган атайын раковина бар. Аларды ата-энелер өздөрү сатып беришкен", - дейт директор³⁶.

68-мектепте камкордук кеңеш 2013-жылы расмий түзүлүп, "Балдарга сапаттуу билим, жогорку шарт" деген аталышта коомдук фондду каттоодон өткөрүп, банктан эсеп ачышкан. Ушул фонддун эсепчиси болуп иштеген Райхан Кабылдаеванын Булан институтуна билдиришинче, фонддун эсебине ай сайын болжол менен 124-130 миң сом түшөт. "Бизде мынча төгөсүң деген бекитилген сумма жок. Ата-энелер колунан келген акчаны беришет. Бири 300 сом, бири 100 сом, же 1000 сом. Акчаны колдон албайбыз. Банкта атайын эсеп ачылган. Мектеп жетекчилиги кайсы муктаждыкка акча керек экенин жазып, кат менен кайрылышат. Камкорчулар кеңеши уруксат бергенден кийин гана мен банктан алып келип мектепке берем", - дейт Райхан Кабылдаева³⁷.

"Балдар танапис сайын чуркап ойношот, анан коридорлор чандайт, пол жуугучтар ар бир танапистен кийин полду нымдап жууп чыгышат. Аларга дагы кошумча акча беребиз. Антпесек болбойт. Себеби алардын эмгек акысы болгону үч миң сом. Бала деген бала, нары-бери чуркайт, тамды тебишет, эшиктерди, анын кармагычтарын сындырышат, кранды туура эмес ачып алып сындырып алышат. Ошонун баарын

³⁵ Динар Иманалиеванын Булан институтуна берген маеги, 23-сентябрь 2017.

³⁶ Мектеп директорунун Булан институтуна берген маеги, 12-октябрь 2017.

³⁷ Райхан Кабылдаеванын Булан институтуна берген маеги, 16-октябрь 2017.

учурунда ондош керек, ондош үчүн акча керек. Анан акчаны каяктан алабыз, албетте, ата-энелерден. Ата-энелерден түшкөн акчанын баардыгы мектептин ушундай кем карчысына кетет. Сантехника, электр энергиясы, хозтовар, канцтовар дегендин баарын ата-энелер каржылайт. Керек болсо ушул жерде иштеген мугалимдердин ручка, карандашынан баштап, принтерлердин картриджин, техникалык каражаттарынын баарын биз толуктап турабыз. Ага ай сайын каражат бөлүнөт”, - дейт коомдук фонддун эсепчиси.

Жогоруда айтылган күнүмдүк чыгымдардан сырткары ата-энелер жана демөөрчүлөр коомдук фондго төккөн каражаттын эсебинен дааратканалар оңдолуп аристон коюлуп, ысык суу киргизилген. Мектептин чатыры жана тепкичтери жасалып чыккан. Ошондой эле мектептин терезелеринин 80% алмаштырып чыгышкан. “Быйыл чатырдын калган тарабын 614 миң 260 сомго жумшак кровля менен жасатып жатабыз. Ал төрт катмар болуп жабылат экен. Жайы бою ошону жасаттык. 2015-жылы улуттук типте жасалгаланган кабинетти улуттук аспаптар менен камсыздап бердик. Тогуз коргоол кружогуна 40 миң сомго тогуз коргоол, былтыр шахмат кружогу ачылган, ага шахмат доскаларын алып бердик. Бир кабинетти компьютер, интерактивдүү доска, проектор менен жабдыдык. 2015-жылы видеокөзөмөл койдук”, - дейт Райхан Кабылдаева.

6. Эки облустун мисалында дубандардагы абалды билүү

Баш калаадан сырткары республикадагы эки регионду алып анализ кылып көрүүнү чечтик. Ысык-Көл облусу жана Ош облусу. Дубандарды Бишкектен айырмалаган өзгөчөлүктөрү: дароо эки бюджеттен республикалык жана жергиликтүү бюджеттен тең каражат алгандыгы. Эң башкысы, окуучу санына жараша эсептелген нормативдик финансылоо киргизилген жана Бишкектегидей эки же үч эсе бала окуган, орун тартыш мектептер өтө аз. Ошондой эле Бишкектегидей болуп камкордук кеңештер басымдуулук кылбайт. Айрым мектептерде жок, айрым мектептерде турмуш жүзүндө акча чогултуп атышканы менен каттоодон өткөн эмес. Дагы бир чоң айырмачылык, Бишкекте ай сайын 300-500 сомдон чогултушса, дубандардагы коомдук фонддор айына 30 сомдон 50 сомго чейин гана чогултушат.

6.1. Ысык-Көл облусундагы абал

Учурда Ысык-Көл облусу боюнча 191 орто мектеп бар, анын ичинен экөө менчик мектеп. Дубандагы мектептерде 92 миңге чукул окуучу окуйт, 7257 мугалим эмгектенет. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Ысык-Көл облусундагы ыйгарым укуктуу өкүлүнүн орун басары Усенова Элмира Валентиновнанын Булан институтуна берген маалыматына караганда, учурда мектептер нормативдик каржылоо аркылуу бир мектепте канча окуучу болсо КР Өкмөтүнүн 302-токтомунда бекитилген тартип боюнча каржыланат. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 30-майында чыккан 302-токтому бар. “Ошол токтом боюнча 21-11-статьяларда мугалимдерге эмгек акы, 21-статьясында Соцфондго төлөмдөр, командировка, 22-15-статьялар ар кандай чыгымдар, 22-21-статьялары болсо утурумдук ремонт иштери боюнча, 22-18-статьялары окуучуларга тамак-аш боюнча каралган. Мисалы, облус боюнча мугалимдерге бир айга бөлүнгөн эмгек акынын фонду 8 млн 288 миң сомдон ашыгыраак болот экен”.³⁸

³⁸ Элмира Усенованын Булан институтуна берген маеги, 20-октябрь 2017.

Ысык-Көл облусунда кээ бир гана мектептерде камкордук кеңештер бар, бирок Бишкекке салыштырмалуу азыраак акча чогултушат. “Мындай акча чогултуулар Каракол жана Балыкчы шаарларынын айрым мектептеринде эле бар. Бул камкордук кеңештер ата-энелердин кеңеши менен түзүлүп, Юстиция органдары менен атайын өздөрүн мыйзамдаштырып, күбөлүк алышкан. Мындай камкордук кеңештер кээ бир мектептерде бар, кээсинде жок. Мисалы, камкордук кеңеш катталган бир мектепте 30-40 же 50 сомдон ай сайын чогултулат. Мындан ашык чогултулбайт. Ошондо орто эсеп менен бир окуу жылына ата-эне 270-300 сомдой берет. Бул камкордук кеңештин акча каражаттары мектептин муктаждыктарына, чарбачылыгына, коопсуздукту камсыздоо үчүн күзөтчүгө жумшалат. Мисалы, Балыкчы шаарында ай сайын 30 сомдон эле чогултушат”.

Ысык-Көл облусунун өзгөчөлүгү Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фонду бар экендиги. Ага “Кумтөр” өңдүү чоң ишканалар каражат бөлүп, жыл сайын 400-500 миллион сом түшөт. Ошол облустагы өнүктүрүү фонддон облустагы оорукана, бала бакча, спорт мекемелери менен катар мектептер дагы материалдык техникалык базасын чыңдаганга каражат алышат. Мисалы, капиталдык ремонтко, ашкана же спорт зал курууга мектептердин өтүнүчү боюнча акча каражаттар бөлүнүп берилип турат. Ар бир район бюджет түзүлүп жатканда райондун өнүктүрүү фондунан өтүнмө кат беришет. Ошол каттын негизинде муктаждыктарды айтышат. Облустук кеңешмеде ар бир район өз мектептеринин муктаждыктарын коргоп, бюджетке киргизиши керек. Элмира Усенованын айтымында, жакында эле ушул фонддон бир миллион сомго бир нече мектептеги ашканаларга атайын жабдыктар алынып берилди. “Быйыл облустагы 50 мектепти ысык тамак менен камсыз кылдык”.³⁹

“Бул өнүктүрүү фондунун акча каражаттары облустан райондорго бөлүнөт, райондордогу райадминистрациясынын алдында дагы байкоочу кеңеш бар. Ошол байкоочу кеңештин чечими менен мектептердин суранган каражаттары каралат. Эгер байкоочу кеңеш акча сураган мектеп чын эле ошого муктаж деп чечсе, ошондо гана каржы бөлүнөт. Эгер мектептер ири долбоор жазып, же болбосо кошумча чыгымдалуучу каржы жазылса алардыкы өнүктүрүү фондунан каржылашы мүмкүн”, - дейт Ысык-Көл облусунун ыйгарым укуктуу өкүлүнүн аппаратынын социалдык мониторинг жана өнүктүрүү бөлүмүнүн башчысы Бактыгүл Исакова⁴⁰.

Каракол шаарындагы №11 гимназия-мектебинде учурда 2380 окуучу билим алууда. Мектептин жылытуу системасы 33 жылдан бери ремонттоло элек. Мектептин директору Гүлзат Сөйкөөванын айтымында, откананы оңдоп чыкканга 400 миң сом керек. “Ремонт иштери үчүн республикалык бюджеттен 180 миң сом, ал эми жергиликтүү бюджеттен 100 миң сом каралды. 100 миң сомдун бир тыйынына тие элекпиз. Жылытуу системасын оңдотуп алалы деп Каракол шаардык мэрияга, шаардык кеңешке, Ысык-Көлдү өнүктүрүү фондусуна кат менен кайрылдым. Көйгөйлүү бул маселе оңой менен чечилбейт, ошентсе да аракет кылып жатам”, - дейт директор⁴¹.

Аталган мектепте камкордук кеңеши бар. Бир жылга ар бир окуучудан 300 сомдон чогултушат. Атайын кассир бар, ал акчаны банкта кармайт. “Былтыр ата-энелерден бир жылда 900 миң сом чогулду. Анын 400 миң сому үч күзөт кызматкеринин жана эки

³⁹ Элмира Усенованын Булан институтуна берген маеги, 15-октябрь 2017.

⁴⁰ Бактыгүл Исакованын Булан институтуна берген маеги, 27-октябрь 2017.

⁴¹ Гүлзат Сөйкөөванын Булан институтуна берген маеги, 10-октябрь 2017.

медайымдын айлыгына кетти. Калганына мектеп коридорлоруна видеокөзөмөл орноттук, класстарга заманбап жабдууларды сатып алдык”, - дейт Гүлзат Сөйкөева.

6.1.1. Каракол шаарындагы 11-гимназиянын бир жылдык бюджети

Каракол шаарындагы №11 гимназиянын бир жылдык бюджети тууралуу маалыматты Булан институтуна Ысык-Көл облусунун ыйгарым укуктуу өкүлүнүн аппаратынын социалдык мониторинг жана өнүктүрүү бөлүмүнүн башчысы Бактыгүл Исакова берди.

Төмөндө №11 гимназиянын 2016-2017-окуу жылдындагы бюджетин бердик:

Мектептин жалпы бир жылдык бюджети 22 миллион сомдон ашат. Анын ичинде республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден берилген каражаттар, ошондой эле ата-энелер чогулткан каражат дагы бар. Республикалык бюджеттен былтыр 20 миллион

43 миң сом бөлүнгөн. Бирок ата-энелер чогулткан акчага келгенде эки башка маалымат болууда. Анын айтымында, бул мектепте коомдук фондго 200 сомдон чогултушат, ошондуктан былтыр камкордук кеңешке 465 миң 600 сом чогултулган. Ал эми гимназиянын директору Гүлзат Сөйкөеванын айтымында, былтыркы окуу жылында ар бир баладан 300 сомдон алгандыктан бир жылда 900 миң сом чогулган.

6.1.2. Дубандагы башка мектептердин тажрыйбасы

Облустагы Ак-Суу районунда 35 мектеп бар. Райондук билим берүү башкармалыгынын жетекчиси Малик Темиралиевдин айтымында, район боюнча ата-энелерден акча чогултулбайт. “Бизде ата-энелерден буга-тигиге деп акча чогултулбайт. Себеби, биздин район тоолуу аймакка кирип, оор шартта жашашат. Мектепке акча бергенге мүмкүнчүлүктөрү деле жок. Республикалык бюджеттен быйыл ремонтко деп 1 млн, 357 миң сом бөлүнүп берилди. Бирок, бул акча ремонттун бардык иштерине жетпейт. Калган каражатты кайрылуу жазып, жергиликтүү бюджеттен бөлдүрөбүз. Ар жылы ар кандай каражат бөлүнөт. Мисалы, быйыл айыл өкмөттөрү берген акча 2 млн түздү. Бизде район боюнча 14 айыл өкмөтү бар. Анын 13ү дотацияда турат. Ошентсе да, алар болгон аракетин жумшап каражат бөлүп беришет. Биздеги мектептер көбүнчө долбоор жазып ишти алдыга жылдырабыз”, - дейт Малик Темиралиев.

Ак-Суу районунун мектептери эл аралык гуманитардык уюмдардан жардам алышат. “Мерсико” эл аралык гуманитардык уюму азык-түлүктөн жардам кылышат жана ашканаларды оңдоп-түздөө иштерине каражат бөлүп беришет. Германиянын “Giz” уюму дагы көп көмөк көрсөтүшөт. Мисалы, ал уюм Кызыл-Кыя айылынын Кызыл-Кыя орто мектебин ремонттоп берди, Ак-Булуң айыл өкмөтүндөгү Ак-Терек айылынын Б. Мамытов атындагы мектепти да ремонттон өткөрүп беришти. Ремонт иштерине 3 миллион каражат берилген. Улам бөлүп транш менен берилди. Быйыл Түрк элчилиги менен дагы иштешип, айрым мектептерге жардам алдык”⁴²

Ысык-Көл облусунун Түп районунун Түп айылындагы К. Карымсаков атындагы орто мектебинин бир жылдык каржы булагын эсептейли. Бул мектепте былтыр республикалык бюджеттен 10 млн. 534 миң 240 сом каржыланыптыр. Анын ичинен 8 млн. 551 миң 534 сом мектептеги мугалимдердин жана техникалык кызматкерлердин эмгек акысына кетет. Калган каражат мектептеги баштапкы класстын окуучуларынын бир маал тамак-ашына, жана мектептин башка майда-чүйдө чыгымдарына кетет. “Андан тышкары 324 миң 881 сом жергиликтүү бюджеттен каржыланган. Бул дагы ар кандай коммуналдык кызматтарга жана башка чыгымдарына, байланыш кызматтарына кеткен. Башка мектептердей эле буларда да ата-энелерден түзүлгөн камкордук кеңеш бар. Былтыр бир жылда 50 миң сом чогулган. Бул каражат көбүнчө мектептеги ремонт иштерине жумшалган. Райондогу мектептердеги ата-энелер түзгөн камкордук кеңешке каражат азыраак чогулат. Биринчиден, ал мектепте окуучулардын саны аз, экинчиден бюджетке карата ата-энелер кандай чечсе ошондой берилет. Бул мектепке да облустук өнүктүрүү фондунан акча каралган эмес” дейт Бактыгүл Исакова⁴³.

Ал эми Каракол шаарындагы №3 гимназия-мектебинде 1900 окуучу билим алууда. Мектепте камкордук кеңеши иштейт, анын астындагы коомдук фонду Юстиция

⁴² Малик Темиралиевдин Булан институтуна берген маеги, 15-октябрь 2017.

⁴³ Ысык-Көл облусунун ыйгарым укуктуу өкүлүнүн аппаратынын социалдык мониторинг жана өнүктүрүү бөлүмүнүн башчысы

министрлигинен каттоодон өтүп, мыйзамдуу иштеп атканын мектеп директору Бактыгүл Байгазиева баса белгиледи⁴⁴. Былтыркы окуу жылында ата-энелер фондуна 145 миң сом чогулуптур. Ушул акчадан мектептин имаратынан 14 жерине видеокамера коюшкан. Эмерек алышкан. Ошондой эле кыздар үчүн ийрим сабактарына тигүүчү машиналарды алышыптыр. №3 гимназияда ата-энелер күзөт кызматынын айлыгына деп ата-энелерден ай сайын 20 сомдон чогултушат.

Аталган мектепте башталгыч класстардын шашке тамагына акча жетпей, быйыл ата-энелерден 40 сомдон чогултканы турушат. Мектепке БУУнун азык-түлүк программасынын алкагында ар бир окуучунун ысык тамагына деп 100 сом эсебинде тамак-аш бөлүнүп келген, бирок быйыл байытылган ундун бекер берилиши токтотулду.

“Мектеп директорлору жырлаганыбыздан жылкычы болуппузбу дегендей, эгер мамлекет бардыгын камсыз кылса 20-40 сом үчүн ата-энелерге жаман көрүнбөйт элек да. Эгерде, мектеп директорлорунун эркине койсо дегеле ар бир ата-энеге алакан сунуп, тилемчи болбойт элек. Биз жалаң окуунун сапатын ойлоп, калган чарбалык маселелер, отун-суу, ремонт баары мамлекет тарабынан чечилип калган күн келсе кана, атаганат?!” дейт мектеп директору.

6.2. Ош облусундагы кырдаал

Облус боюнча 530 мектеп бар. Бул дубандагы мектептерге республикалык бюджеттен кезектеги ремонтко деп бир жылда 19 миллион сом бөлүнөт. Анан калган чыгымдарды жергиликтүү бюджет: район жана айыл өкмөттөр каржылайт. Ош дубаны боюнча республикалык бюджеттен мугалимдердин бир жылдык эмгек акысы 1 998 375 700 сомду түзөт. Бул 2017-жылга сметада каралган эмгек акылардын суммасы.

Ош облусунда мектептердин 60% гана камкордук кеңештери иштейт. Облустук билим берүү институту берген маалымат боюнча, 394 гана мектепте фонд иштеп ата-энелерден акча жыйнап атышат. Башка айылдарда бейрасмий акча жыйноолор болушу мүмкүн, бирок камкордук кеңеш расмий түзүлгөн эмес.

Ош облусундагы райондордо канча мектепте камкордук кеңеш бар?

#	Району	Мектептердин саны	Камкордук кеңеши бар мектептер
1	Алай	54	39
2	Араван	54	41
3	Кара-Суу	133	133
4	Кара-Кулжа	55	48
5	Ноокат	113	53
6	Өзгөн	103	62

⁴⁴ Бактыгүл Байгазиеванын Булан институтуна берген маеги, 20-сентябрь 2017.

7	Чоң-Алай	17	17
8	У. Салиева интернат	1	1
		530	394

Нормативдик каржылоо системасы боюнча, Ош облусунда республикалык бюджеттен мектеп ремонту үчүн ар бир окуучуга 100 сомдон каралат. Мисалы, 2000 окуучусу бар мектеп болсо, болжол менен 200 миң сом бөлүнөт. Бирок накталай акча мектепке которулбайт, тендер аркылуу болот баары. “Республикалык бюджеттен мектептерди жаңы окуу жылына даярдоо боюнча жыл сайын акча каралат. Бул каражат кезектеги ремонт иштери үчүн гана бир жылда бир жолу бөлүнөт. Ал мектептин кубатурасына жана окуучулардын санына карап бөлүнүп берилет. Бир балага 100 сомдун тегерегинде кетет. Ошондой өзүнүн өлчөмү бар. Бюджеттен чегерилген акчага райондор тендер өткөрүшүп, краска, курулуш материалдарын, айнек жана башка керектүү буюмдарды алып беришет” дейт Ош билим берүү институтунун директорунун орун басары Асан Артыкбаев⁴⁵.

Республикалык бюджеттен, ар бир окуучунун шашке тамагына жети сомдон берилет. Бул чайга, бир булочкага гана жетет. Ош облусундагы 118 мектеп камкордук кеңештери аркылуу ата-энелерден акча чогултуп, башталгыч класстын окуучулары күнүгө бир маал ысык тамак ичишет. Бул тууралуу Булан институтуна Ош билим берүү институтунун директорунун орун басары Асан Артыкбаев билдирди.

«Союз убагында ата-энелерге эч кандай күч келбейт эле. Директор билим сапатын камсыз кылууну гана ойлочу. Баары акысыз: ремонт дагы, китеп дагы, тамак-аш дагы мамлекеттин эсебинен, кыскасы ал убактагыдай каржылоо азыр жок. Камкордук кеңештери азыр мектептерди оор кырдаалдан алып чыгып атышат. Айрым бир пикирлерден улам бул фонддорду жаап салса, анда булактын бир көзү бүтөлөт. Мектеп пайдаланып, окуу-тарбия иштеринде пайдаланып жаткан акча жок болуп калса, анда кайра кыйроо, көйгөй башталат. Алар мектептеги массалык иш-чараларга дагы каражат берет. Мектепте олимпиадачылар бар, аларга демөөрчүлүк кылышат, кызыктыруучу сыйлыктарды уюштурушат. Билим сапатын көтөрүү багытында дагы кызыктыруучу иш-чараларды өткөрүшөт, стипендия бөлүп беришет» дейт Асан Артыкбаев.

Ош шаарындагы «Жетиген» лицейинде камкордук кеңеши ачылган. Ата-энелер шартына жараша 500 сомдон 1000 сомго чейин төгүшөт. Ата-энелер шайлаган төрагасы бар. «Мектеп ай сайын кандай муктаждыктар бар экенин жазып, кат менен кайрылабыз. Көбүнчө даараткана кагазы, самын, хлор, салфетка, пол жууганга керектүү материалдарды сурайбыз. Себеби балдар мектепте эртеден кечке жүрөт да, санитардык абалды сакташ керек. Ошондо фонд болжол менен бизге ай сайын 10 миң сомдой берет» дейт лицейдин директору Кыялбек Акматов⁴⁶.

Лицейде окуучулар түшкү тамагына акча чогултушат. Башталгыч класстар 1200 сомдон, жогорку класстар 1400 сомдон ай сайын. Андан сырткары кошумча сабактарга ар бир бала ай сайын 1000 сомдон төлөйт. “Биздин лицейде балдар эртеден-кечке

⁴⁵ Асан Артыкбаевдин Булан институтуна берген маеги, 20-октябрь 2017.

⁴⁶ Кыялбек Акматовдун Булан институтуна берген маеги, 16-октябрь 2017.

окушат. Анан мугалимдерге биз кошумча төлөп беришибиз керек да. Ошондуктан мыйзамда бекитилген кошумча сабактар үчүн акча алабыз”.

Өкмөттүн Ош облусу боюнча ыйгарым укуктуу өкүлүнүн Социалдык мониторинг жана өнүктүрүү бөлүмүнүн билим берүү тармагынын башкы адиси Зулпукар Молошевдин пикиринде, качан гана республикалык бюджеттин казынасы толуп, мектептер толук кандуу камсыздала баштаганда гана ата-энелерден акча чогултуу маселеси жоюлат. “Учурда мамлекеттин бюджети чектелүү болгондуктан арга жок Камкордук кеңештери пайда болуп атат. Алар мектептин материалдык-техникалык базасын чыңдоого жана күнүмдүк чыгымдарды жабууга жардам берип атышат”, - дейт Зулпукар Молошев⁴⁷.

Агартуу тармагындагы мыкты эксперт Чолпонбек Тиленбаев айткандай, азыр айрыкча Бишкекте акча чогултпаган мектеп жок, ата-энелерден акча чогултуу аргасыздык. “Бирок акча чогултууда үч принцип аткарылышы керек. Биринчиси - чогулган акча ыктыярдуу болууга тийиш. Ата-энени мажбурлабаш керек. Экинчиси – ачык-айкындуулук болушу керек. Фондго канча акча түшүп, каякка кетип жатканын ата-эне көрүп турушу керек. Бул көпчүлүк мектептерде жасалган жок. Ачыктык жок болуп жатат. Ата-энелердин нааразы болгон себеби алар акча берип жаткандан кийин анын эмнеге, каякка кетип жатканын билиши керек. Ачыктык болбогондон улам директор эки кабат үй салып жатыптыр, бир жылда бир машина алыптыр деген күбүр-шыбыр кептер таркап кетип жатат. Чынында директордун эмгек акысы хан сарай салганга, кымбат баалуу машина алганга жетпейт. Демек, бул жакта дагы бир мандем болушу мүмкүн. Үчүнчүсү - максаттуулук. Сөзсүз түрдө чогулган акча максаттуу пайдаланылышы керек”⁴⁸.

7. КОРУТУНДУ

Булан институту эки айга созулган иликтөөнүн негизинде кырдаалды анализдеп ушул баяндаманы жарыялады. Иликтөө убагында мектептерде иштеп аткан камкордук кеңештери менен ата-энелер ортосунда байланыш начар экендиги, чогулган акчалардын каякка сарпталып аткандыгы ата-энелердин басымдуу бөлүгүнө бүдөмүк калары белгилүү болду. Мектеп администрациясы класстык куржун жана кирүү взносу деген мыйзамсыз чогултууларды токтотушу керек, болбосо коррупциялык иш катары жоопко тартылышы керек.

Ата-энелер дагы мектептеги акча чогултуулар тууралуу чочулабай ачык айтып турбаса, бул көрүнүштөрдү мыйзамдуу жолго салуу кыйын болот. Булан институтуна бул иликтөө убагында Бишкектеги 56 ата-эне менен маектештик, бирок ата-энелерден 60 пайызы атын жазбоону суранып, мектептеги баласына зыяны тиерин айтышты. Ата-энелердин өздөрүндө да эрк жок, фактыларды ачык айтуудан чочулашат.

Дагы бир объективдүү эки факторду белгилей кетишибиз керек. Биринчиден, ички миграциянын айынан Бишкектин мектептери эки-үч эсе толуп, класстарда 45 бала окуганы кошумча муктаждык жана чыгымдарды алып келүүдө. Айрыкча парта сынып, сантехника бузулуп, суу агып же трубалар жарылган чукул кырдаалдарда мамлекеттик бийлик органдары ыкчам реакция кылып маселени чече алышпайт. Экинчиден, мектептердин көбүнүн имараты эски. Имараттын камкордугу жергиликтүү бийликтин милдети бирок жетиштүү каражат бөлүнбөйт. Көп мектептердин имараты совет

⁴⁷ Зулпукар Молошевдин Булан институтуна берген маеги, 23-октябрь 2017.

⁴⁸ Чолпонбек Тиленбаевдин Булан институтуна берген маеги, 15-октябрь 2017.

убагында курулган бойдон капиталдык ремонттон өтө элек же жаңыдан курулушка муктаж. Ошондой ремонтко жана көмүр менен камсыз кылуу маселесине келгенде жергиликтүү бийлик тендер өткөргөндө да мектептерди жүдөткөн учурлар кездешет. Тендерди өздөрү каалагандай өткөрүп, мектепке сапатсыз курулуш материалдарын берген учурлар бар. Жада калса көмүрдү жергиликтүү башкаруу маселелери боюнча эксперт Бакыт Рыспаев айткандай⁴⁹, чоңдордун тааныштарын уттуруп, мектептерге көмүр кеч барат же таптакыр күйбөгөн сапатсыз көмүр барып мектеп жетекчилиги азап чегет.

Баяндама эки айлык иликтөөдөн кийин төмөнкү корутундуларды жасайт:

- Ички миграциянын күчөгөнүн шылтоо кылып, Бишкек шаарындагы мектептерде акча чогултуу массивдүү орун алууда. Айрым мектептерде камкордук кеңештердеги ата-энелер активдүү эмес, акча чогултууну директор жана класс жетекчилер колго алган. Бул мыйзам бузгандык. Камкордук кеңештерди ата-энелер гана түзө алат жана акчалар фонддун банк эсебине гана которулушу керек;
- Бишкектеги мектептердин жалпы проекттик сыйымдуулугу - 75975 болсо, бүгүнкү күндө билим алып аткандардын саны – 147660 окуучуну түзөт. Бул эки эсе көп. Бишкек шаардык бийлиги тез арада жаңы мектептерди куруп, башкалаа мектептердеги орун тартыштыкты жойбосо, мектептердин финансылык муктаждыктары өсө берет;
- Мектептердеги камкордук кеңештер ата-энелер тарабынан түзүлдү деп айтылганы менен мектеп директорлорунун таасири күчтүү. Директор жана класс жетекчилер ата-энелерди мажбурлап акча төлөткөн учурлар басымдуулук кылууда. Камкордук кеңеш астында түзүлгөн коомдук фонддордун ишин Билим берүү министрлиги текшере албайт, бирок финполиция жана салык кызматтары өңдүү кызматтар текшерүүгө алышы керек;
- Ошол эле учурда Билим берүү жана илим министрлиги жана Бишкек мэриясы мектептердин бюджеттен сырткаркы булактарын мониторинг кылуунун жолдорун издеп табышы керек;
- Мектептерде камкордук кеңештер тууралуу мыйзамдык нормалар сакталбайт. Биринчиден, коомдук фонд ай сайын 300 сом же 500 сом бер деп ата-энелерден талап кылууга акысы жок. Ата-энелер шартына жараша, финансылык абалы мүмкүнчүлүк берген гана акчаны төгүшү керек. Кааласа 50 сом, кааласа 300 сом төгүп берет. Эч кандай мажбурлоого жол берилбеши керек;
- Мектептерде кошумча сабактардан да бир топ каражат түшөрүн баяндамада талдап бердик. Бирок бул каражаттын 30% гана окуу процессин жакшыртууга корошу керек деген чектөөнү алып салуу керек. Ошондо бул сумманын көбүрөк бөлүгү мектептин материалдык-техникалык базасын чыңдоого жана имаратты кармоого бурулуп, ата-энелерден акча чогултуу азайышына шарт түзүлмөк;
- Мектептерди каржылоону жөнгө салган жана кошумча финансылык булактар тууралуу мыйзамдык нормаларды кайрадан карап чыгуу керек. Карама-каршылыктар жоюлушу керек. Камкордук кеңеш аркылуу ата-энелерден акча чогултуу мыйзамдашып калган жана муну министрликтин да токтотууга кудурети жетпейт;

⁴⁹ Булан институтуна берген маеги, 12-октябрь 2017.

- Мамлекет Конституцияда бекер билим берүүгө кепилдик берип аткандан кийин мамлекеттик бюджеттен мектептин күнүмдүк муктаждыктары тууралуу беренелерге каражатты көбөйтүшү абзел;
- Мыйзам боюнча, билим берүү мекемелери бюджеттен сырткары финансылык булактарды издөөгө акысы бар. Бирок учурда мектептер ата-энелерди күчкө салып эле негизги демөөрчү кылып алды, бирок мектептер бюджеттик долбоорлорду түзгөндү үйрөнүп, демөөрчүлөрдү эл аралык уюмдар арасынан, коомдук уюмдардан, бизнес компаниялардан, элчиликтерден издегенге үйрөнүшү керек;
- Мыйзам боюнча камкордук кеңештер каражат сураган кайрылууларын, акча кандай сарпталганы тууралуу отчетторун мектептин ичинде көрүнөө жерге илиши керек. Алардын акчаларды каякка сарптап атканы көп учурда бүдөмүк, ачык-айкындуулуктун жоктугунан да ата-энелер арасында нааразылыктар болууда. Ар бир мектептеги камкордук кеңеш мектептин дубалына гана илип тим болбостон жыл аягында жардам берген ата-энелерге ыраазычылык кат менен чогуу жылдык отчетун тиркеп жөнөтүшү керек. Ал кагаздарды мектептен балдардын колуна таратып койсо, ата-энелерине алып барып беришет;
- Камкордук кеңештер айкындуулукту дагы жогорулатыш үчүн массалык маалымат каражаттарынын күчүн пайдаланып, “Кутбилим” өңдүү гезиттерге өз ишмердиги жана бюджетти тууралуу маалыматтарды берип турганы оң болот;
- 2006-жылга чейин мектептер ата-энелерден айыл жеринде 100 сом, шаар жеринде 150 сом гана чогулта алат деген норма бар болчу. Конституцияда билим берүү бекер деп жазылганына таянып, ал токтом 2006-жылы жокко чыгарылган. Бирок, учурда Коомдук кеңештерди так ошентип чектөө зарылдыгы пайда болду. Камкордук кеңешке ата-эне ай сайын бере турган жардамдар шаар жергесинде айына 150 сомдон, дубандарда 100 сомдон ашпасын деген чектөө киргизүү керек.